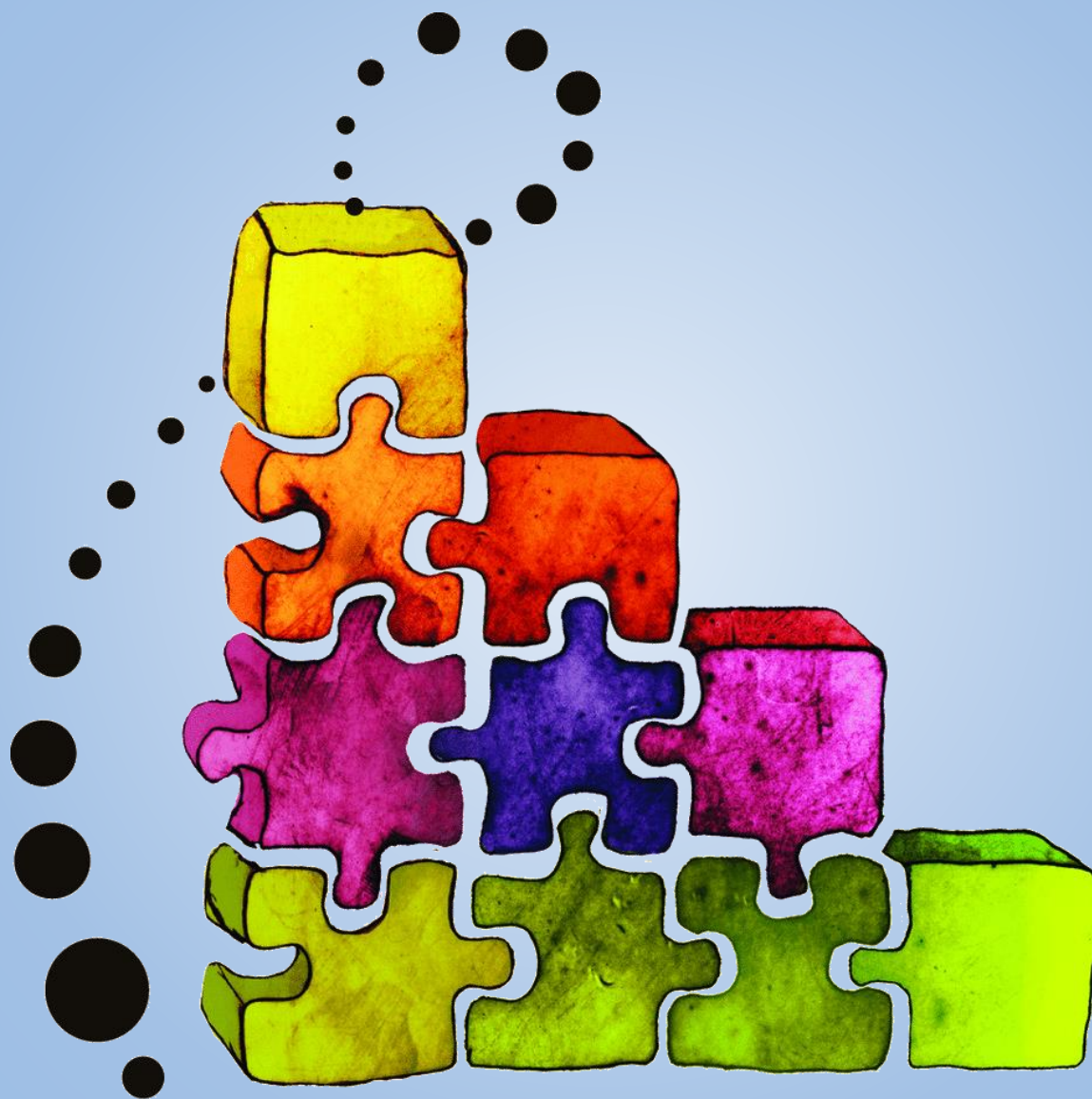

YOUNG AMBASSADORS

FREMTIDSRAPPORTEN 2023

YOUNG AMBASSADORS

INNHALDSFORTEGNELSE

FORORD	4
SKREVET AV LEDER KRISTINE MEEK STOKKE	
OM YOUNG AMBASSADORS	5
FAGRÅDET 22/23	
LIKESTILLING ER IKKE BARE VIKTIG – DET HASTER	6
SKREVET AV ALIDA RAVNDAL	
VEKST ELLER STABILITET I KINA?	9
SKREVET AV EIRIK SMITH MONGE	
MEDISINSKE FREMSKRITT I EN GLOBALISERT VERDEN – ET KRITISK BLIKK PÅ LØSNINGER	12
SKREVET AV ELILNILA CHELLIAH	
FREMTIDEN ER GRØNN OG NUKLEÆR	15
SKREVET AV GEORGI NICOLAI GULLIKSEN	
KJERNEKRAFT	18
SKREVET AV HEDDA SØRENSEN HEDLUND	
YRKESFAG MÅ FÅ STØRRE Plass I GRUNNSKOLEN: EN ARGUMENTASJON FOR PRAKTISK OPPLÆRING	21
SKREVET AV HELGE BUTENSCHØN	
MOTE, TRENDER OG VERDENS ENDE	24
SKREVET AV JEPPE DÆHLI	
VI ER NØDT TIL Å SNAKKE OM SOSIALE MEDIER	26
SKREVET AV KEVIN TANNUM	
HVORDAN SIKRE TILGANG PÅ VIKTIGE MEDISINER I EN MINDRE STABIL VERDEN?	28
SKREVET AV MADELEINE ERIKSEN	
OVERGANGEN TIL FORNYBAR ENERGI ER AVHENGIG AV INTERNASJONALT SAMARBEID	31
SKREVET AV MARTHA SOLBERG	
BÆREKRAFT OG ESTETIKK I BYGGEBRANSJEN	35
SKREVET AV NINA NÆSS	
HVORFOR BØR ØKONOMIEN I FREMTIDEN VÆRE SIRKULÆR, OG HVORDAN KAN NORGE OMSTILLES?	38

SKREVET AV OSCAR GANGSTAD WESTBYE

INGEN ER OVER LOVEN; MED MINDRE DU ER EN MEKTIG STAT **41**

SKREVET AV SALMA SAADSALEM

HØYREEKSTREM RADIKALISERING **44**

SKREVET AV SANIA ALIZA SHABIR

SKAL VI VÆRE REDDE FOR MATMANGEL? **47**

SKREVET AV SHAHNOOR BALOCH

KUNSTIG INTELLIGENS – EN TRUSSEL ELLER ET GODE? **50**

SKREVET AV STELLA NERLAND

UNØDVENDIG LIKESTILT **52**

SKREVET AV SUNNIVA SÆTERDALEN

DET NORSKE SKOLESYSTEMET OG FRAVÆRSGRENSEN **57**

SKREVET AV TIRIL SOFIE RØSTAD

**NYHETSFORMIDLING I DEN DIGITALE TIDSALDER: KAMPEN FOR EN FELLES
SANNHET** **60**

SKREVET AV VIVI ENGEBRIGTSEN

SKATTEPRIORITERINGER I ÅRENE FREMOVER **63**

SKREVET AV WILLIAM LINDHOLM

KILDER **66**

Forord

Kjære leser,

Siden 2009 har Young Ambassadors alltid hatt som ambisjon å gi de unge verktøyene og forutsetningene til å formidle og jobbe for det de engasjerer seg i. Vi ønsker å eksponere ungdommer for ikke bare deres egne interesser, men alle aspekter av samfunnet, også de delene som er ukjent.

Vi ønsker å utfordre unges tanker og meninger utover det de allerede vet, for å gi dem et mer helhetlig, reflektert forhold til samfunnet vi lever i. Kunst, kultur, politikk, rettsstat og næringsliv er bare noen av temaene som diskuteres i løpet av et år.

Noen omtaler Young Ambassadors som et rent talentprogram. Det er vi ikke. Har vi mange talenter? Absolutt.

Er talent alt? Selvfølgelig ikke.

Vi satser på ungdommer som tør å satse på seg selv, helt uavhengig av deres interesser og meninger. Vi støtter opp under de ungdommene som tror på seg selv og sine muligheter, uansett utgangspunkt. Vi hjelper ungdom til å realisere sitt potensial, motivasjon, muligheter og ferdigheter. Men først og fremst hjelper deltakerne seg selv og hverandre.

Fremtidsrapporten er et resultat av unge menneskers tanker rundt de store globale endringene som har skjedd de siste årene med pandemi, krig, strømkrise, klimakrise og inflasjon. Unge, mer enn noen annen gruppe, har blitt hardest rammet som et resultat av dette, men det betyr også at det er den generasjonen som har klart å tilpasse seg best.

Dette er en generasjon med nye tanker, nye ideer og nye perspektiver.

Fremtidens advokater, kunstnere, leger, næringslivstopper, gründere, politikere og arkitekter finner du i denne rapporten.

Jeg har nå hatt gleden av å lede programmet i to år i en utfordrende periode etter pandemien. Vi har jobbet hardt for å bygge opp og fornye programmet for å tilpasse oss tiden vi lever i. Unge er opptatt av andre temaer nå enn før, og det er også reflektert i denne rapporten.

Takk for at du tar deg tid til å lese om unges tanker om fremtiden.

Vi håper du tar det med videre i ditt arbeid, uansett hva du jobber med og hva du brenner for.

Dette er tankene til fremtidens ledere, og de må vi lytte til. God lesing!

Kristine Meek Stokke
Leder, Young Ambassadors 2023

Om Young Ambassadors

Young Ambassadors er et ledelses- og utdanningsprogram for samfunnsengasjert og kunnskapssøkende ungdom. Målet er å samle og stimulere samfunnsengasjement slik at ungdommen kan oppnå sitt fulle potensial, som er til samfunnets beste. Gjennom et innholdsrikt år arrangerer vi inspirerende seminarer og workshops, med bredt innhold tilknyttet norsk nærings-, samfunns-, og kulturliv. Disse blir avholdt hos ledende firmaer og institusjoner, og gir unik fremtidsrettet kunnskap. Gjennom programmets mentorordning får hver deltaker sin unike mentor som deler samme interessefelt. Dette gir mulighet for økt kjennskap innen et yrke, og eksponerer deltakeren for ulike muligheter i sin fremtidige karriere.

Denne rapporten inneholder individuelle bidrag fra hver av årets deltakere. De til sammen 20 tekstene omhandler ulike spørsmål som vil være av stor betydning for Norges fremtid. Rapporten skal bidra til å løfte frem unges stemme i samfunnsdebatten og vise mangfoldet av meninger og interesser som opptar dagens ungdom. Vi er helt avhengige av at de som eier fremtiden kommer på banen og utfordrer det bestående.

Vi er basert på frivillig arbeid utgjort av fagrådet, som er tidligere deltakere av programmet. Våre samarbeidspartnere er Den amerikanske ambassade, advokatfirmaet BAHR, Den Norske Opera & Ballett, McKinsey & Company og First House.

Takk til alle samarbeidspartnere og de som har bidratt til årets program!

Oslo, 25.mai 2023

Kristine Meek Stokke, *leder*

Asgeir Rolf Gundersen Kråkenes, *nestleder*

Ingeborg Frich Molteberg (red.)

Noah Asfaha

Jakob C. Kunze

Solveig Martha Tynkkynen

Marie Nordlie

Stefan Lynes Plessas

Likestilling er ikke bare viktig - det haster

Skrevet av Alida Ravndal

Samfunnet vi i dag lever i er i konstant endring. Økonomer og historikere kaller vår tid for «kunnskaps- og informasjonssamfunnet»¹ på grunn av kunnskapens- og teknologiens økende betydning. Kunnskapen blir i all hovedsak tilgjengeliggjort og formalisert gjennom skolesystemet. Havner man utenfor skolesystemet, kan det bli vanskelig å få en jobb. Vårt arbeidsmarked er basert på at man kan dokumentere kunnskapsnivå gjennom utdanning. Det er ikke nytt at når utdanningskravene stiger så øker også gapet mellom utdannede og uuttannedes muligheter i arbeidslivet og alle goder som følger med arbeidstilknytningen. Dermed har vi et likestillingsproblem i – og på vei til høyere utdanning. Nå er tendensen at kvinner dominerer i høyere utdanning og at menn i større grad faller utenfor. Dette er i seg selv ikke en ny tendens, men vi må se på denne utviklingen med nytt alvor. Konsekvensen er ikke bare økte forskjeller i muligheter og helse, men innebefatter også forsterkning av demografiske omveltninger som for eksempel eldrebølgen. Når atferdsbiologen Jens Andreas Husby poengterer at «kvinner ikke vil ha menn med lavere status enn dem selv»² må vi se dette i kontekst av nettopp denne demografiske omveltningen. En motvirkning av en slik omveltning krever omfattende tiltak– kanskje må vi endre på det skolesystemet slik vi kjenner det i dag?

I 2019 ble det nedsatt et utvalg som så på nettopp denne problemstillingen «Kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner og utdanningsløp»³, ledet av Camilla Stoltenberg. I utredningen kommer dybden av kjønnsforskjellene frem. Sett i gjennomsnitt starter jenter med bedre språkforståelse på barneskolen og videre utvikler dette seg til et større gap i lesing og regning på ungdomsskolen. Ved utgangen av ungdomsskolen ligger kjønnsforskjellen i grunnskolepoeng mellom fire og fem poeng. På videregående gjør jenter det fremdeles bedre enn guttene, samtidig er langt flere gutter enn jenter nederst i karaktersiktet. Fem år etter påbegynt videregående er det 30% gutter og 20% jenter som ikke har fullført. Blant voksne i alderen 30-39 år er andelen kvinner med høyere utdanning 57% mot 40% blant menn. Utvalget tror forskjellene vil øke og at det i 2040 kan forventes at 89% av kvinner har høyere utdanning mot 61% av menn.

Effekten dette har på gutter, er også grundig utredet både av utvalget og av en kjent forfatter på dette temaet ved navn Richard Reeves. Menn som stadig blir tapere i utdanningssystemet, blir tapere på arbeidsmarkedet og får dårligere helse– de blir ulykkelige menn. Flesteparten av menn som er uføretrygdet har lavt utdanningsnivå. Menn med lavere utdanningsnivå topper også selvmordsraten og har generelt dårligst helse. Reeves sier i et intervju med nyhetsbyrået «Big Think» at frafallet i skolen og dermed tap i sosioøkonomisk status kan være selvforsterkende, ettersom yngre menn ikke i så stor grad vil ha noen menn i prestisjefylte jobber å se opp til⁴. Stoltenbergutvalget er tydelige på sammenhengen mellom det å ha lav utdanning og kriminalitet – selv det å ha fullført videregående skal visstnok redusere sannsynligheten for at man begår straffbare handlinger betydelig. Det er dermed viktig at vi i større grad får menn gjennom utdanningssystemet og til høyere utdanning, slik at kommende generasjoner får gode forbilder, menn får bedre fysisk og psykisk helse og forebygger ubalansen blant kjønn i høyere utdanning enn det er utsikter til i 2040.

Som hovedårsaker til kjønnsforskjellene trekkes forskjell i modning og sosioøkonomisk bakgrunn frem. Det er allmenn kjent at gutter blir senere modne enn jenter, men modenheten er kanskje ikke fullt så kjent som et forsterkende element til sosioøkonomisk bakgrunn. Det kommer frem i utredningen til Stoltenbergutvalget at ytterpunktene i foreldrenes utdanningsnivå utgjør nesten 12 grunnskolepoeng. Altså har elevene med to foreldre med høyere utdanning en dobbelt fordel i forhold til elevene med to foreldre uten høyere utdanning. Gutter med lavt utdannede foreldre har derfor en dobbelt ulempe og må både jobbe mer selvstendig for å ta igjen jentenes forsprang dersom de skal være konkurransedyktige til høyere utdanning. Det trekkes også frem kvalitetsforskjeller på opplæring i barnehage og grunnskole, en for brå overgang fra barnehage til skole, og vurderingsformer som mulige påvirkningsfaktorer.

Utvalget tar for seg disse påvirkningsfaktorene og utreder om kvalitetsutvikling i barnehage og grunnopplæring, kontinuerlig profesjonsutvikling, forskningsformidling og ikke minst tidlig og tilpasset innsats som mulige tiltak. Som del av tidlig og tilpasset innsats legges det vekt på pedagogiske sammenhenger mellom barnehage og skole hvor det er bevist at den brå pedagogiske overgangen mellom barnehage og skole viker særlig i gutters disfavør. En mer tilpasset opplæring er også essensielt i og med at nesten 70% av gutter i grunnskolen mottar ekstra oppfølging. Dermed blir det viktig med god tilrettelegging hvor det blir satt kompetansekrav og forventninger til høyt læringsutbytte. Førskole er i så måte et godt

pedagogisk tiltak. Det går ut på at jenter, så vel som gutter, skal starte på skolen i enten fem eller seks års alder, hvor pedagogikken er lekbasert med innslag av læring. I løpet av året vil barna bli tatt opp til 1.trinn basert på skolens skjønn og med foreldrenes godkjenning. I Danmark er det mange suksesshistorier fra denne ordningen med økt sosial mobilitet både blant kjønn og for etniske minoriteter.

Likestillingskampen i utdanningssystemet er for viktig til å la ligge. Vi som samfunn kan ikke akseptere en ubalanse i kjønnene på 61% versus 89% i høyere utdanning dersom det betyr at et kjønn havner i en selvforsterkende sirkel. Vi kan ikke la denne skjevheten gå utover fremtidige gutters muligheter i skolen når vi har et sterkt forskningsbasert kunnskapsgrunnlag. Gutters muligheter i skolen påvirker ikke bare guttene som enkeltindivider, det påvirker også samfunnet som helhet. Dersom gutter faller utenfor skolesystemet, har de vanskeligere for å møte kvinners krav til en partner. Det vil føre til at befolkningen ikke vokser, at velferdsstatens bæreevne synker, noe som igjen gjør det vanskeligere og mer kostbart å rette opp i problematikken senere. Derfor må vi ha en likestillingspolitikk som ser til at gutter får den tilrettelagte opplæringen de trenger, der lærere og andre pedagoger blir utrustet med tilstrekkelig kompetanse og der flere likestillingstiltak som førskole og skjønnsbasert opptak i grunnskolen blir utprøvd. – Det haster.

Vekst eller stabilitet i Kina?

Skrevet av Eirik Smith Monge

Siden 2005, året jeg ble født, har folkerepublikken Kina sitt bruttonasjonalprodukt mer enn syvdoblet seg, og veksten i BNP per innbygger har vært enda større. Til sammenlikning har ikke USA sitt bruttonasjonalprodukt en gang doblet seg. Denne eksepsjonelle veksten har ikke bare vært et fenomen de siste tjue årene, tvert imot har kinesisk økonomi hatt en vekst de fleste andre land bare kan drømme om siden 1970-tallet⁵. Den kinesiske økonomiens vekst har også gitt Kina mye mer global innflytelse, og begynt å utfordre USA sin fremtredende rolle i utenrikspolitikken. I dette innlegget ønsker jeg å se nærmere på hvordan denne veksten har, og vil fortsette å forme Kina fremover. Dette er et emne det allerede er skrevet mye om, men som et ungt menneske som studerer kinesisk mandarin og har kontakt med flere svært ulike unge kinesere, ønsker jeg å kunne gi et annerledes perspektiv på Kina. Kina er et land som vi i Vesten bare må forholde oss mer til etter hvert som landet fortsetter å være mer og mer fremtredende på den globale arenaen, og for å kunne forholde oss til Kina må vi også kjenne til folket der. Derfor ønsker jeg å dele mitt perspektiv på hvordan fremtidige generasjoner både former, og blir formet av den kinesiske stat, og hva som skiller de kommende generasjonene fra de forhenværende.

Ineffektiv internettensur

Kinas teknologiske utvikling fører likevel til utfordringer for det kinesiske kommunistpartiet dersom de ønsker å føre den samme totalitære politikken som de alltid har gjort. Å ha internettet tilgjengelig for befolkningen er helt essensielt for økonomien til alle moderne land, men dette umuliggjør også det kinesiske kommunistpartiets ønske om en total kontroll over informasjonsflyten i samfunnet. Som et slags kompromiss har kinesiske myndigheter heller en stor brannmur som regulerer internettet i Kina. Denne brannmuren muliggjør blokkering av uønskede nettsider, gir myndighetene mulighet til å regulere hva man kan søke på fra dag til dag, og brukes også til å fremme kinesiske produkter på internettet fremfor utenlandske. Det er derimot veldig enkelt for kinesere å unngå denne brannmuren ved bruk av VPN, som gjør at du får bruke internettet fritt fra et annet sted enn der du egentlig befinner deg. I 2017 brukte nemlig 31% av Kinas internettbrukere VPN på månedlig basis⁶. Til tross for at dette egentlig

er forbudt er trenden er økende⁷. Dette indikerer at mange kinesere, særlig unge, er interessert i utenomverden og søker kontakt med utlendinger på internettet. Til tross for at dette kanskje ikke er det opprinnelige formålet kommer kinesere som bruker VPN over informasjon som strider med det de får servert av staten, og kan få dem til å stille spørsmål ved informasjonen. Denne skepsisen til myndighetene vil også spres blant sine egne bekjente til en viss grad.

Utenlandsk kompetanse med utenlandske verdier?

Samtidig som stadig flere kinesere får tilgang på usensurert informasjon ute på internettet er det også hundretusener av studenter som returnerer hjem fra utenlandsopphold hvert år. I 2019 ble 700 000 kinesiske studenter uteksaminert fra utenlandske, hovedsakelig vestlige, universiteter, hvorav åtti prosent returnerte hjem til Kina⁸. Dette er ikke mange mennesker sammenlignet med Kinas totale befolkning, men en relativt høy andel av disse vil etter hvert være blant menneskene med størst innflytelse i Kina takket være det gode utgangspunktet en utenlandsk utdanning gir dem. Med seg bringer de ettertraktet kunnskap til den kinesiske økonomien, men muligens også mer liberale verdier enn det kinesiske kommunistpartiet. Til tross for dette er det kun de mest privilegerte kineserne som har mulighet til å studere utenlands, og det er jo for nettopp disse menneskene det kinesiske systemet fungerer best. Derfor får Kina på ingen måte 700 000 nye demokratiforkjempere hvert år, men de vil uansett preges av utenlandsoppholdene sine, og flere vil ta med seg friere verdier til Kina.

En ny generasjon ledere

Kommunistpartiet kommer til å måtte jobbe hardt for å holde Kina såpass stabilt som det har vært siden kulturrevolusjonen. Med unntak av noen få større demonstrasjoner, som for eksempel demonstrasjonen på den himmelske freds plass i 1989, har Kina vært relativt stabilt de siste femti årene, til å være et totalitært regime. Det har eksistert utallige bitre konflikter internt i kommunistpartiets toppledelse som har endt med fengsling av prominente ledere, blant annet Xi Jinpings tidligere rival, Bo Xilai. Men dette har aldri ledet til større demonstrasjoner mot ledelsen i landet. I 2016 sa hele 95 prosent av den kinesiske befolkningen at de har tillit til regjeringen, ifølge en uoffisiell undersøkelse⁹. Med propaganda som når færre unge, peker derimot mye mot at det vil oppstå et politisk generasjonsskille som kan skape konflikter og disharmoni i det kinesiske samfunnet fremover. Når samme

undersøkelse også viser at kun 11 prosent av kinesere var veldig fornøyd med kommunens ledelse¹⁰, hvor mange av Kinas fremtidige ledere nå jobber. Dette peker også i retning av at den svært høye støtten til sentralmyndighetene vil svekkes over tid.

Jeg kan altså konkludere med at ingenting peker mot en revolusjon i Kinas nærmeste fremtid, men at det isolerende jernteppet Mao la over landet etter revolusjonen i 1949 svekkes for hvert år som går. Denne gradvise endringen vil over tid gjøre det vanskelig for kommunistpartiet å holde den totalitære linjen de har ført i over sytti år. Likevel nyter fortsatt partiet veldig stor støtte blant mesteparten av befolkningen. Ettersom usensurert og myndighetskritisk informasjon bare blir lettere å nå for flere, og andre politikere enn veteranene i toppsjiktet av partiet nyter langt fra like mye støtte, blir det derimot vanskeligere å opprettholde denne støtten når myndighetene tar upopulære avgjørelser. Derfor kan globaliseringen Kina blir utsatt for gradvis føre til friere reformer, men ingenting peker mot at det vil skje et brått regimeskifte.

Medisinske fremskritt i en globalisert verden - et kritisk blikk på løsninger

Skrevet av Elilnila Chelliah

Fremtiden er preget av nye teknologiske fremskritt, og dette har bidratt både til en positiv og negativ utvikling innenfor medisinsk faglig forskning. Mange har skapt ulike forestillinger om det moderne fremskrittet hvor man ser for seg en konstant forbedringsprosess med medisiner som skal bidra til det evige liv. Likevel er det ikke slik at dette fremskrittet har nådd alle på kloden, da lav- og mellominntektsland ligger langt bak når det kommer til for eksempel tilgang til vaksiner. Mens mange av de rike i Vesten bruker medisiner for å få en finere nese eller rumpe, er det mange i fattige land som ikke engang har tilgang til livsnødvendige medikamenter. I denne oppgaven skal jeg dermed sammenligne de rike, vestlige landene i verden med de mer fattige, og drøfte hvorvidt de har rett til tilgang på denne typen teknologi. Problemstillingen lyder som følgende:

På hvilken måte bruker vi i vesten medisiner til livsstilssykdommer og velvære på bekostning av dødelige sykdommer i den tredje verden i et globalt perspektiv?

Vaksinegigantene har frem til nå prioritert de rike landene, og koronapandemien ville vært over for lengst dersom produsentene hadde delt sin teknologi og kunnskap. Bare 1% av vaksinene fra selskaper som Pfizer og Moderna har blitt gitt til fattige land¹¹, mens vi i Vesten allerede har fått fire doser. Er det riktig? Helsevesenet i de fattigere landene er med andre ord i ferd med å kollapse, og livene og helsen til flere millioner mennesker står på spill. I tillegg er det slik at smitten bare vil spre seg enda mer og komme tilbake til de vestlige landene dersom de fattige ikke får tilgang til nok vaksiner. Ingen er altså trygge før pandemien har blitt bekjempet globalt.

Mange av de dødeligste sykdommene rammer mest de fattigste delene av verden, og i noen tilfeller er de livreddende medisinerne og vaksinene patentbeskyttet. Patent på medisin vil si at man har enerett på en ny oppfinnelse i et begrenset tidsrom, og det betyr at legemiddelselskapet som har patent selv kan sette pris på en vare¹². Dette hindrer blant annet konkurranse og prisnedgang. Visse medisiner og vaksiner er i dag patentbeskyttet i en del

land, noe som bidrar til at enkeltmennesker eller landets helsemyndigheter ikke har råd til livsnødvendige medikamenter eller vaksiner som kan hindre dødelige sykdommer. Ved å ha slike patenter og ved å ikke dele teknologi, får for eksempel selskaper som Pfizer og BioNTech enerett på produksjonen sin. Dette betyr med andre ord at lavinntektsland ikke får like god tilgang på vaksiner og andre legemidler.

En av medisinsens viktigste oppgaver er livslengde og livskvalitet. Mange tyr til medisin for å hindre at de får et forkortet liv på grunn av sykdom. Er medisinsens plikt å holde mennesker i live så lenge som mulig, og å bruke det som en serviceindustri som skal oppfylle pasientenes ønske om en frisk kropp? Og hva med de som gjør kirurgiske inngrep for å få den perfekte nesa eller rumpa? Denne typen menneskelig selvrealisering skaper en alvorlig etisk problemstilling hvor man må tenke over hva som egentlig er godt for mennesket. Det er altså viktig at vestlig medisin tar hensyn til problemet som oppstår mellom høyteknologiske tilbud til den rike delen av befolkningen, og de som opplever et dårligere helsetilbud på grunn av ressursknapphet.

Når det er snakk om medisinsk fremskritt, legger man særlig vekt på medisinsens fremtidige mål. Oppgaver knyttet til medisin har alltid vært å helbrede og lindre de syke, men det kan også oppfattes som at medisinen har fått en tilnærming hvor folk får hjelp til helbredelse på tross av deres kritikkverdige levevaner i livet. Hvor går grensen mellom en som blir betegnet som syk og en som er i ferd med å utvikle en sykdom? Før var det slik at de syke skulle få medisinsk hjelp frem til de ikke kunne bli helbredet. Slik er det ikke lenger. Dagens leger forteller at de ikke lenger bare møter syke pasienter, men også såkalte «risikanter» som har ett eller annet i seg som kan bidra til en fremtidig sykdom¹³. Hvis vi tar et eksempel på en 50-år gammel kvinne som har økt sjanse for å få hjerteinfarkt i det senere liv fordi hun røyker – skal vi bare oppfordre henne til å ta et par medikamenter istedenfor å slutte å røyke? I så fall, skal hun selv betale for det? Hva med de fattige, skal de få dårligere tilbud? På et globalt perspektiv er det mange som møter på utfordringer knyttet til ressursknapphet. I Vesten har det likevel blitt vanlig å ta utnyttelse av de ressursene man har for å leve et godt liv, men hva med de ansvarsløse som bidrar til sin sykdom på grunn av sin egen livsstil? Mange i Vesten tar tilgangen på ressurser for gitt, fordi de stort sett ikke har opplevd ressursknapphet. Sannheten er imidlertid at vi i det store perspektiv ikke har uendelig mange ressurser.

Vi lever i en tid hvor globaliseringen har preget oss på mange måter. For bare noen år siden kunne man ikke tenke seg at det fantes noen kur for kreft, men i dag er det like sjokkerende hver gang noen dør av det. Dette er et resultat av den medisinske utviklingen som har kommet langt på relativt kort tid, og globaliseringen er en av faktorene som har bidratt til dette.

Likevel bør dette medisinske fremskrittet komme til gode for alle som lever i denne høyteknologiske verdenen. Selv om vi lever i en globalisert verden, er virkeligheten slik at alle land søker løsninger knyttet til deres territorium. Realiteten er at mange i den vestlige verden behandles for sykdommer de kanskje er i ferd med å få, men hva skjer når folk som egentlig er friske får medikamenter som heller kunne blitt brukt på fattige mennesker som faktisk trenger det? Hvis alle plutselig skal ty til medisiner på grunn av såkalte forrisikoer, vil dette også påvirke bærekraften på mange måter. Med andre ord er ikke dette medisinske fremskrittet bare positivt med tanke på at den kun berører deler av befolkningen som er bedre stilt.

For å løse dette problemet må vi begynne å se verden i ett, og også ta hensyn til de fattige. Det er på tide at vi for eksempel begynner å handle i tråd med Verdens Helseorganisasjons (WHO) folkehelsekrav om å sikre vaksiner til risikogrupper i alle land. WHO, som er en mellomstatlig organisasjon, kan legge forholdene til rette for at det kan oppstå en dialog mellom de nordlige og sørlige landene. På den måten kan vi finne gode løsninger som passer for begge parter. Det er også viktig at vi bruker pengene med et konkret formål, og at det blir kontrollert at pengene blir brukt i tråd med dette.

Fremtiden er grønn og nukleær

Skrevet av Georgi Nicolai Gulliksen

Norge er en av verdens største produsenter av fornybar energi, med et energisystem som er dominert av vannkraft, og i stadig større grad vindkraft og solenergi. Energibehovet i Norge og Europa øker stadig. Selv med alle de nye satsingene på vind og sol, så vil Norge om få år bruke mer strøm enn det vi produserer. Dette er en kjempeutfordring. Hvordan kombinere behovet for mer energi med ønsket om å redusere klimagassutslippene og minst mulig skader på naturen? Min løsning og fremtidsvisjon: Atomkraft. Fremtiden er grønn og nukleær!

Atomkraft i Norge er kontroversielt, men har siste tiden kommet sterkt på dagsorden. Flere og flere blir positive, og endelig tør mange stå fram som tilhengere. Jeg er en av dem!

Kort fortalt: Atomkraft kan gi oss tilgang til pålitelig, stabil og ren energi som vil bidra til å redusere utslippene og nå klimamålene våre. Atomkraftverk produserer store mengder elektrisitet uten å slippe ut CO₂, noe som gjør atomkraft til en veldig bra energikilde for å fase ut fossil energi og redusere utslipp av klimagasser.

Baksiden er sikkerhet og forsvarlig håndtering av radioaktivt restavfall. Her er jeg teknologioptimist, men jeg har forståelse for de som er kritiske.

Norge er en sterk kunnskapsnasjon og industrinasjon. Vi har en lang tradisjon innen teknologi. Dette gir et godt utgangspunkt. I tillegg har Norge tilgang til store mengder thorium, som er en av de mest lovende brenselkildene for neste generasjons atomkraftverk. Dette gjør Norge til en attraktiv partner for internasjonale selskaper som ønsker å utvikle nye atomkraftverk.

Samtidig tror ikke jeg at atomkraft alene er løsningen på klimaproblemet. For å redusere utslippene av klimagasser, må vi ta i bruk en rekke ulike teknologier. Atomkraftverk bør være en del av en større plan for å redusere klimagassutslippene.

Husk: Fornybar energi er ofte væravhengig. Det vil si det varierer ofte mye fra år til år og time for time hvor mye energi vi får. Det gir økt risiko i kraftsystemet når det er vanskelig å forutsi hvor mye energi man får til enhver tid, og har i systemet.

Atomkraft er derimot en veldig stabil energiform. Det produseres hele tiden omtrent like mye. På denne måten er atomkraft et veldig godt supplement til fornybar energi som sol og vind. Atomkraft kan ligge i bunn som en grunnlast for å levere energi til energisystemet vårt. Så kommer fornybar energi på toppen. På den måten går atomkraft og fornybar energi hånd i hånd. Vi trenger begge deler.

Så hvordan kan Norge gå fram for i fremtiden å få på plass atomkraft? Noen mulige tiltak kan være:

1. Utvikle en nasjonal strategi for atomkraft: Norge bør utvikle en omfattende strategi for atomkraft, som inkluderer både teknologiutvikling og planlegging for bygging av atomkraftverk. Da får vi konkretisert hvordan gå fram og det blir lettere for både vanlige folk og beslutningstakere å visualisere hva en satsing på atomkraft faktisk vil innebære.
2. Mer forskning på atomkraft: Norge bør øke investeringene i forskning og utvikling (FOU) på atomkraftteknologi, for eksempel thorium, reaktorer og kjernekraftsikkerhet. Det viktigste er at vi utdanner folk som har kompetansen til å jobbe på atomkraftverk. Jeg syns det er veldig bra at regjeringen nylig bevilget mange millioner kroner til studieplasser og forskning på nukleær energi. Det trenger vi mer av.
3. Internasjonalt samarbeid: Norge bør samarbeide med andre land og internasjonale organisasjoner om å utvikle atomkraft. Norge som et lite land har ikke sjanse til å utvikle en egen atomkraftnæring. Vi må inngå partnerskap for å få tilgang på nødvendige ressurser og kompetanse.
4. Bygge ut infrastruktur: For å tilrettelegge for atomkraft i Norge bør vi så tidlig som mulig bygge ut nødvendig infrastruktur. Ikke nødvendigvis spesialisert infrastruktur, men generell infrastruktur som vi trenger mer av uansett. Vi bør for eksempel bygge ut nettkapasiteten med flere og bedre strømmnett på tvers av Norge, slik at vi kan frakte

mer elektrisitet til der den trengs. En positiv sideeffekt er at dette vil utjevne prisforskjellene på strøm i Norge.

5. Kommunisere fordeler og risiko: Det bør være en ærlig formidling av både fordelene og risikoene ved atomkraft, slik at befolkningen kan gjøre kunnskapsbaserte standpunkt til atomkraft. Det er mange myter og fordommer som må tilbakevises. Samtidig er det mange legitime spørsmål som må bli svart på en god måte, særlig rundt sikkerhet og håndteringen av radioaktivt avfall.

Mange spørsmål må besvares før en endelig beslutning kan tas. Hva vil være de langsiktige miljømessige konsekvensene av atomkraftverk i Norge? Vil det være økonomisk lønnsomt å investere i atomkraft når det finnes alternativer som sol, vind og termisk energi? Hvordan vil vi håndtere det radioaktive avfallet på en forsvarlig måte? Står vi klare til å håndtere en mulig atomulykke på en god måte?

Fremfor å synse og kjekle i dag, bør vi nå ta aktive grep for å øke kunnskapen og forberede oss på fremtidens behov.

Min fremtidsvisjon for når jeg er voksen, er at Norge har mangedoblet satsingen på grønn energi, og at atomkraft er en del av energimiksen. Atomkraft kan spille en viktig rolle i å møte energibehovene og redusere klimagassutslippene i Norge. Samtidig er det viktig å huske at atomkraft ikke er en løsning på klimaproblemet alene.

Kjernekraft

Skrevet av Hedda Sørensen Hedlund

Kjernekraft er en energikilde som har vært gjenstand for debatt og skapt stor kontrovers i flere tiår. Flere hevder det er en kostbar og potensielt farlig energikilde, imens andre mener det er et avgjørende tiltak i kampen mot klimaendringene. Uansett hva en mener, kan det ikke benektes at kjernekraft er en ren, effektiv, pålitelig og karbonfri energikilde. Med økende bevissthet rundt behovet for å redusere karbonutslippene, må vi gå inn i framtiden og være åpne for kjernekraftens muligheter. For at det grønne skiftet skal skje raskt nok, kan kjernekraften være en avgjørende faktor. Og selv om det er flere bekymringer knyttet til energikilden, slik som avfallhåndtering og spredning av radioaktiv materie, er det også mange fordeler. Vi trenger nye løsninger og gjennomslag for å sikre oss en bærekraftig framtid. Dagens situasjon krever handling snarest.

Hvorfor kjernekraft?

Kjernekraft er uten tvil en svært effektiv energikilde for å produsere store mengder elektrisk energi uten betydelige utslipp av klimagasser. Nye, effektive og trygge kjernekraftverk er stadig under utvikling. Teknologer og forskere over hele verden ser frem mot en grønn verden med rik tilgang på energi. Blant annet Det Internasjonale Energibyrået (IEA) har fastslått at kjernekraft ikke kan unngås på verdensbasis dersom vi skal ha en sjanse mot klimaendringene¹⁴.

Spesielt etter gjennombruddet i kjernefysikken i desember 2022, har kjernekraft aldri vært like aktuelt. Forskere på et laboratorium i USA hadde for første gang klart å gjennomføre en kjernefysisk fusjon, der det ble skapt mer energi enn det som ble brukt for å få til reaksjonen. Det kreves en del ingeniørarbeid for å få dette til å utvikle seg til kommersielle reaktorer. I det tilfelle vil hele verden nesten være garantert ubegrenset tilgang på elektrisk energi, og det er lite i fysikken som tilsier at dette er noe vi ikke skal få til. Dette er et kvantesprang for energiforskning og atter en grunn for hvorfor Norge og resten av verden burde satse på kjernekraft for å imøtekomme nåtidens og framtidens behov.

Sikkerhet og frykt

Mange av folks bekymringer knyttet til kjernekraft stammer fra frykten for tidligere ulykker. Etter store kjernekraftulykker som blant annet den velkjente Tsjernobyl-ulykken, har frykten for kjernekraft økt globalt. Denne utbredte frykten bremser eventuell utbygging av kjernekraftverk verden over. Men det er viktig å merke seg at denne kjente ulykken skjedde i 1986, da kjernekraft var et relativt ferskt konsept. Denne ulykken fikk massiv oppmerksomhet, og kastet skygge over kjernekraft som energikilde, selv om ulykken «bare» drepte 100 mennesker. Ifølge nyere forskning, er den største og mest utbredte energikilden, den vi bør frykte mest, nemlig kullkraft. Forurensing fra olje- og kullkraft sto ansvarlig for 8,7 millioner dødsfall på verdensbasis bare i 2018, direkte og indirekte.

Bruken av kjernekraft gir liten sannsynlighet for ulykker, men når de skjer, er de ganske fatale og blir godt lagt merke til. Imidlertid, har ikke fossile energikilder, som kullkraft, noen store, bemerkede ulykker. Den ødelegger derimot mye mer på lang sikt, og skadene merkes ikke like tydelig med en gang.

Selv om ulykkene vi har opplevd var fatale, skiller kraftverkene fra den tid seg ganske stort fra de moderne kraftverkene vi bruker i dag og de vi vil bruke framover. Det jobbes stadig med forbedring og utvikling av tryggere reaktorer internasjonalt, spesielt etter fusjonsgjennombruddet har det blitt stort fokus på framtidens kjerneteknologi. Reaktorene brukt ved Tsjernobyl-kraftverket var en type vi kaller RBMK-reaktorer. Disse reaktorene skiller seg svært mye fra de mer moderne kraftverkene, blant annet ved at de moderne ofte baseres på trykkvann eller kokevann, noe som gjør reaktorene tryggere og mer stabile.

Sikkerhetsanlegget, politikken og retningslinjene rundt drift av kraftverk er også mye strengere i dag, noe som gjør dagens kraftverk mindre utsatt for ulykker.

Spesielt den nye reaktortypen det hyppig forskes på nå er små modulære reaktorer. Disse reaktorene er mindre og mer modulære enn tidligere reaktorer, og er vanligvis designet for å ha en installert effekt på 300 Mega watt. Dette gjør at de kan bygges ganske mye mindre enn tidligere reaktorer, og kan derfor bygges flere steder uten å ødelegge store areal av natur, og tilpasse lokalsamfunnets behov til forsyning av strøm.

Norge og kjernekraft

Etter Russland invaderte Ukraina i starten av 2022, nådde strømprisene i Norge og Europa ekstreme høyder. Som følge av dette har diskusjonen og debatten rundt kjernekraftverk i Norge tatt seg opp igjen. I Norge er det tradisjon for at vannkraft gir oss mesteparten av energien vår, noe som er en bærekraftig, langvarig og godt fungerende løsning. Derfor er det ikke nødvendigvis Norge som trenger kjernekraft i energimiksen sin først, men hele verden står nå i denne klimakrisen, og alle land trenger sikre, raske tiltak.

Norge har også opp igjennom hatt fire forskningsresultater, med stor suksess. Det skal likevel merkes at Norge ikke har bygget ut noen kjernekraftverk siden 1990-tallet. Fremdeles jobber norske forskere og ingeniører på sprang med å finne trygge og gode løsninger på utfordringer knyttet til kjernekraft.

Jeg mener at Norge, som et rikt, kompetent og ressurssterkt land, bør fortsette å bidra til å samarbeide for at hele verden imøtekommer framtidens behov om en bærekraftig klode. For klimakrisen er et globalt problem som krever samhandling. Norge har kompetansen, og hele verden trenger kjernekraft. Ved å investere i andre lands kjernekraft tror jeg vi i Norge kan hjelpe resten av verden gjennom klimaendringene og fremme det grønne skiftet for alle før det er for sent.

Selv om flere er skeptiske rundt kjernekraft, peker stadig mer forskning på at vi kanskje må innstille oss på at kjernekraft kan utgjøre en stor del av framtiden, hvis vi skal sikre oss et bærekraftig samfunn på lang sikt. I dagens samfunn øker energibehovet stadig, og utbygging av kjernekraft kan bli et nødvendig tiltak for å imøtekomme morgendagens behov.

Yrkesfag må få større plass i grunnskolen: en argumentasjon for praktisk opplæring

Skrevet av Helge Hals Butenschøn

Yrkesfaglige kunnskaper er nedprioritert i dagens grunnskole. Vi trenger at skolesystemet ikke bare lærer barn og unge å regne og lese, men også å bruke hendene. Elever i dag lærer ikke enkle praktiske ferdigheter som å hogge trær eller bytte slange på sykler. Dette kan føre til at de ikke er godt rustet til å velge yrkesfaglig utdanning eller håndtere hverdagsproblemer senere i livet.

Vi lever i et samfunn der teknologi og duppeditter krever stadig mer oppmerksomhet og tid fra oss. Barn blir ikke pushet til å leke i skogen og å bruke hendene på samme måte som før. Sosiale medier og spill er designet for å fange brukeren, slik at de skal bruke så mye tid som mulig på plattformene deres. I stedet for at barna går ut i skogen og bygger trehytter, eller lager demninger, ser de på små snutter som varer under ett minutt. Jeg har observert at dette ofte fører til at de mister den indre trang og lysten til å bruke mange timer på å bygge for eksempel en trehytte i skogen. I tillegg til at uteområdene på skoler ofte er restriktivt til bare asfalt og lekestativ. Barn mister muligheten til å lage noe med egne hender og å utforske naturen.

Når barn ikke bruker fritiden deres til å være kreative og å utvikle praktiske ferdigheter, må vi ha andre arenaer for dette, en mulig arena er skolen. I grunnskolen i dag er det mer eller mindre ingen fokus på yrkesfaglige kunnskaper og ferdigheter. Vi bruker masse tid på å skrive perfekt nynorsk og på å lære om pH verdier. Noe av denne tiden burde brukes til å la barn lære å bruke hendene og å lære hvordan det er å jobbe yrkesfaglig. Når barn ikke får prøvd å jobbe med hendene får de heller ikke muligheten til å utvikle andree sider av seg selv. Alle mennesker har godt av noe praktisk forståelse og kompetanse. Å kunne bytte dekk på sykkel og bil eller sette sammen Ikea-møbler er kunnskaper som man får mer bruk for enn å kunne skrive perfekt tysk.

Mange barn er ikke sterke akademisk, og de burde også få muligheten til å få mestringsfølelse. Jeg har opplevd at mange ungdommer som ikke er teoretisk sterke referer til

seg selv som dumme, bare fordi de ikke forstår Geogebra. Ifølge helsedirektoratet¹⁵ er mestring og opplevd kompetanse viktig, ikke bare fordi det gjør at de trives bedre på skolen, men også at de får mer energi til å møte og mestre nye utfordringer. Derfor vil mer fokus på praktiske egenskaper bidra til at alle skal kunne lære bedre på skolen.

På de yrkesfaglige linjene på videregående skole i dag er det for lite mangfold. Hvis du ikke er oppvokst med foreldre som har lært deg å jobbe med hendene, er det vanskelig å ta valget om å gå i yrkesfaglig retning. For eksempel er det 60% som søker yrkesfaglig retning for vg1 i Møre og Romsdal, mens i Oslo er det kun 25% jfr. Utdanningsdirektoratet¹⁶. Det viser til hvor mye kultur har å si for valget vi tar. Vi trenger folk fra mange forskjellige bakgrunner i de yrkesfaglige miljøene. For å få gode og nye løsninger trenger vi et mangfold av erfaringer og et mangfold i bakgrunner vil forebygge ett klasseskille i samfunnet og øke samhold mellom sosiale grupper. I dag har mange ungdommer som skal velge retning på videregående aldri holdt i en vinkelsliper. Da oppleves det som veldig risikabelt å for eksempel velge bygg og anlegg. Alle ungdommer burde ha noe grunnlag for beslutningen av linjevalg, og det har ikke alle i dag.

Hvordan kan vi gi barn i grunnskolen mer praktisk opplæring? Det må gjøres ordentlig. Jeg har sett flere lærere forsøke å gjøre undervisningen mer praktisk. For eksempel når vi skulle lære helt grunnleggende koding, ved å programmere noen mini brikker til å bevege seg. Tanken var god, men det fungerte ikke i praksis, fordi lærerne forstod ikke det faglige og klarte ikke å lære det bort til oss. Kunst- og håndverksfaget skal jo lære oss å bruke hendene, ikke sant? I løpet av 8. klasse gjorde vi ikke noe annet enn å tegne og i 9. var det nesten det samme, det blir for dumt.

Min ide er å opprette ett fag for yrkesfagligopplæring. Hver klasse ville hatt en hel dag annenhver uke der man får inn noen ordentlige profesjonelle, til å fortelle om, men viktigst, vise og la barna prøve, det de gjør. Poenget er at vi trenger noen som ikke er usikre på det de skal lære bort, fordi da er det mye lettere å nå frem. Dette vil være en flott mulighet for barna til å prøve seg litt og trolig blir det en dag mange barn vil glede seg til.

For å få til ideen min må det ryddes plass i timeplanen, men det er mange fag som kan kuttes litt i. For eksempel funksjoner i matte eller kunsthistorie. Å få profesjonelle til å undervise

kan være krevende i noen områder, men jeg tror mange arbeidere vil oppleve faget som ett deilig avbrekk fra hverdagen.

Skolen må fokusere på praktiske ferdigheter i tillegg til det akademiske, sånn at barn får muligheten til å prøve litt forskjellig, utvikle forskjellige sider av seg selv og få muligheten til å oppnå mestring. Nøkkelen ligger i å introdusere flere utdanningsretninger for barna, enn bare universitet og høyskole.

Mote, trender og verdens ende

Skrevet av Jeppe Dæhli

De fleste bryr seg til en grad om hvordan klærne deres ser ut, så man handler jevnlig for å sikre at man holder seg stilig. Å være tildekket er et ganske simpelt behov, men når industrien som hjelper deg med det har et av de største karbonutslippene i verden, blir etikken i å eie klær litt mer komplisert. Hva gjør klesindustrien såpass dårlig for klimaet, og hva kan endres for at den fortsatt kan eksistere i en bærekraftig verden?

Mennesket begynte å bruke klær for omtrent 170 000 år siden¹⁷. De begynte med dette for å tilpasse seg til kaldere temperaturer grunnet en kommende istid, og fortsatte med det på grunn hygiene, radiasjon og beskjedenhet. Mens våre utfordringer og konflikter endret seg gjennom tiden, ble også kledning en viktigere del av hverdagen vår. Mote startet i Egypt og Romerriket, hvor klær ble et symbol for sosioøkonomisk status¹⁸, men dette spredte seg raskt til flere sivilisasjoner. Etter den industrielle revolusjonen ble en større garderobe mer tilgjengelig grunnet industriproduksjon av klær, og flere begynte å bruke kledning som en form for selvuttrykk. I dag produseres det 100 milliarder plagg hvert år, og antall ganger de har blitt brukt har gått ned med 36% etter kun 15 år¹⁹.

En stor grunn til denne overkonsumeringen av klær er sosiale medier, spesielt hvordan sosiale medier bruker «trender» til å få oss til å kjøpe mer. Siden moderne teknologi sprer informasjon over hele verden mye forttere, vil verden kreve ny informasjon mye oftere. Vi kan se en endring i hvordan hele tiår som 60- eller 70-tallet hadde sin egen mote, til at mote i dag endrer seg ofte for hver sesong. Dette bidrar til et fenomen kalt «fast fashion», hvor «trendy» klær produseres billig og raskt av store kleskjeder for at folk skal fortsette å kjøpe dem og deretter kaste dem etter kort tid²⁰. Det produseres 100 milliarder plagg årlig, og 92 millioner tonn av disse plaggene blir kastet²¹. Vi kjøper også 60% mer klær enn vi gjorde for 15 år siden, som fører til at global klesproduksjon doblet seg mellom 2000 og 2015, og det fortsetter å stige. Tilgang til billige og lettproduserte plagg fra store kjeder som H&M, Zara, og Shein, satt sammen med påvirkningen fra sosiale medier, fører til at flere blir fanget i en raskt gjentakende syklus av kjøp og kast.

For å bedre forstå problematikken med klesindustriens overproduksjon, kan vi se på de forskjellige faktorene som gjør at industrien er så forurensende. Klesindustrien står for omtrent 10% av globalt karbonutslipp, og utslippet antas til å vokse mer enn 50% innen 2030, samt med å stå for 20% av global vannforurensning. Klesproduksjon bruker vann til bleking, farging, etterbehandling, mykgjøring og mye mer, det tar for eksempel rundt 7000 liter å lage et par jeans. Dette vannet blir dumpet i grøfter, elver eller bekker, og forurenser økosystemene som er til stede i disse områdene. Klesindustrien bidrar også med å forurense havene, og gjør dette med mikroplast. Polyester utgjør en majoritet av de tekstilene som brukes i dag, og under produksjon, bruk, og vasking av tekstilet slippes det løs enorme mengder mikroplast, små biter av plast som ikke kan nedbrytes biologisk. Mikroplast kan også absorbere skadelige kjemikalier som vil forgifte de som får det i seg.

Det er flere måter du kan ha et mer bærekraftig klesskap på. Du kan handle sjeldnere, samt med å handle brukt for å skape en større sirkulær handel og økonomi i klesindustrien. Du kan også handle bærekraftige stoffer som organisk lin og bomull, silke og tencel, men for å faktisk oppnå endring må hele industrien gjøres bærekraftig. Dette oppnås ved å gjøre arbeidsvilkårene bedre for arbeiderne som lager plaggene, bruke fargestoffer laget av plantematerialer og organiske tekstiler som ikke krever mye vann for produksjon, og større bruk av resirkulering av klær som har blitt kastet. Flere store kleskjeder har satt planer om å bli mer bærekraftige, men innsatsen deres er alt for liten og tar lang tid. Selv om sosiale medier bidrar til effekten disse selskapene har på klimaet, kan det også brukes til å motarbeide det. Flere på sosiale medier deltar i «slow fashion» eller «deinfluencing», som setter fokus på minimalisme, bærekraft og bevissthet, og tar samtidig vekk fokus fra trender som får folk til å handle tankeløst. Disse bevegelsene gir folk muligheten til å skape en større plattform for klimabevissthet på sosiale medier og er noe som alle kan delta i. Man kan dele tanker, tips eller spørsmål, og lære kollektivt samtidig som man viser akkurat hvor viktig bærekraft er. Sosiale medier kommer alltid til å ha en effekt på shoppingkulturen, og bevegelser som «slow fashion» og «deinfluencing» bruker denne effekten til å snu shoppingkulturen på hodet.

Løsning av klimakrisen er et mål som krever engasjement fra alle, på et personlig, kollektivt og politisk nivå. Dette kan sosiale medier være en nøkkelfaktor i, og man ser allerede at det bidrar med å engasjere seere. Det viktigste for en bærekraftig fremtid, og hele poenget med sosiale medier er akkurat det samme, nemlig fellesskap.

Vi er nødt til å snakke om sosiale medier

Skrevet av Kevin Tannum

“Men pappa, alle vennene mine har det. Jeg er 10 nå, kan ikke jeg også få Insta?” var det jeg bønnfalt faren min om på min tiårsdag i 2015, fire dager etter juleaften da jeg fikk min første telefon. I kort tid etter et nølende ja, scrollet jeg til bunnen av Instagrams personvernerklæring på min nye *iPhone 4*, og lagde brukeren kevtan04. Jeg var i ekstase.

Jeg hadde trosset aldersgrensen som jeg ikke hadde nådd før om tre år. Og jeg gjorde det på to minutter. Tiårige meg hadde nettopp fått tilgang til et av verdens største sosiale nettverk. Som barn var det sosialt givende og gøy å bruke Instagram. Jeg sendte «memes» til klassekamerater og la ut bilder av venner og idoler. Sosiale medier gjorde det lett å møte venner og bli kjent med nye mennesker, og sånn er det fortsatt.

Samtidig som den gjennomsnittlige skjermtiden fortsetter å øke hos unge²², ser vi at debatten rundt sosiale medier blomstrer. I februar var to unge mobilbrukere på NRK debatten for å diskutere forslaget om å innføre strengere aldersgrenser mot å bruke sosiale medier etter at lærere fikk «sjokkerende» data fra videregående elever som bruker seks og en halv time på mobilen hver dag²³. Ane Dahl Torp skriver i aftenposten: «Burde vi voksne gi barna en sjanse til å finne ut litt mer om hvem de er først, før tomles opp eller ned på sosiale medier skal fortelle dem det?» som et argument for å håndheve 13-års aldersgrense²⁴. Debatten har også endret seg. Etter TikToks enorme vekst handler det ikke bare lenger om utestenging og kroppspress, men også om å måtte forholde seg til algoritmer som påvirker barns evne til å tenke selvstendig. Kan vi forvente at barn forstår dette på egenhånd? Vil det ikke være til samfunnets beste at vi forstår hvordan dette fungerer, slik at det kan brukes med like stor sikkerhet og frihet som vi har i samfunnet ellers?

Jeg vil snakke om utfordringene rundt den passive bruken av sosiale medier, som definert av Rådet for Psykisk helse er å se på andres innlegg uten å interagere med dem²⁵. Det motsatte er aktiv bruk av sosiale medier, som er den bruken av sosiale medier som fremmer utvekslinger med andre. Problemene rundt passiv bruk av sosiale medier fremstår ikke alltid like tydelige som fra den aktive bruken. De ses ikke igjennom mobbing, utestenging eller spredning av

nakenbilder, men heller igjennom et sakte og gradvis tap av konsentrasjonsevne og kritisk tenkning.

Jeg har nå blitt tolv år, og ved siden av musikktimer og håndballtrening, pleide jeg å innta alle YouTube-videoer som dukket opp på min egne skreddersydde «anbefalt-side». Ikke lenge etter at den første «Woke feminist destroyed by facts»-videoen dukket opp, hadde jeg havnet dypt inne i en høyrepopulistisk boble som jeg var langt ifra opplyst nok til å forstå meg på.

Mitt tilfelle av en manglende forståelse på hvordan mediealgoritmer fungerer, viser en større mangel på undervisning om sosiale medier på barneskolen. Når skjermtiden fortsetter å øke hos unge, og når 77% av barn mellom 9-18 år får nyhetene sine fra sosiale medier²⁶, er samfunnet ansvarlig for å håndtere disse nye forandringene på en forsvarlig måte. Her mener jeg grunnskolen har en plikt til å utvide læreplanen slik at elevene får en bedre digital dannelse, som ifølge forskere fra NLA Høgskolen er å kunne oppføre seg i en internettkultur i tråd med sine kulturelle forventninger og normer. I en rapport fra 2020 peker NLA Høgskolen på manglende fokus på digital dannelse i skolen²⁷. Samtidig fant den at de fleste foreldre ønsket klarere beskjeder fra skolen om tidsbruk og aldersgrenser. Her må noe gjøres.

Hjelpeorganisasjonen Redd Barna har forstått dette, og har laget programmer for nettvettundervisning for grunnskolen²⁸. Men til tross for deres initiativ er det vanskelig for frivillige organisasjoner å følge endringer i komplekse mediealgoritmer eller i mediegiigantenes enorme datainnsamling. Redd Barna fokuserer hovedsakelig på aktiv bruk av sosiale medier, ikke på passivt bruk. Derfor må vi ha statlige aktører som Utdanningsdepartementet til å gjøre dette, og til å lage relevant nettvettsopplæring som tar hensyn til alle problemene, også de som er mindre synlig – om algoritmer, om datainnsamling og om hvordan barn endres av å bruke dette.

I min fremtidsvisjon ser jeg et samfunn der sosiale medier kan brukes med like stor sikkerhet og frihet som vi har i samfunnet ellers. Dette innebærer at skolene må tilrettelegge for digital dannelse for elevene, og gi råd til foreldre. Det innebærer også at vi er klare over hvilken informasjon som samles av oss, og hvordan vi kan forholde oss til det.

Hvordan sikre tilgang på viktige medisiner i en mindre stabil verden?

Skrevet av Madeleine Eriksen

Norsk helsevesen er avhengig av tilgang på medisiner for å behandle pasienter. Norge har liten egenproduksjon av legemidler og det er begrensede mengder medisiner på beredskapslager. Globalisering har ført til at legemiddelindustrien har samlet produksjon av legemidler og de råvarene på færre steder i verden. Det norske markedet er lite i internasjonal sammenheng og kan ikke regne med å bli prioritert. Dette gjør pasientene spesielt utsatt hvis vi får en situasjon med langvarig legemiddelmangel og tomme medisinlagre.

Mangel på legemidler har blitt en utfordring i mange land. Forsyningskjedene er ofte flernasjonale og deler av de kan være lite oversiktlige. Tilgang på råvarer, produksjonskapasitet og distribusjon er avhengig av åpne og velfungerende globale markeder. Råvarer og tilvirkningsstoffer er i stor grad produsert av noen få leverandører i Kina og India. Dette utgjør en betydelig sårbarhet ved krise- og katastrofehendelser. Erfaringer fra tidligere år har vist oss at situasjoner med problemer i globale forsyningskjeder kan føre til mangler på legemidler. Med både pandemi og krig i Europa har beredskapsstrategien visst seg til å være utilstrekkelig²⁹.

Tilgang på antibiotika er spesielt sårbart

Antibiotika er et viktig legemiddel som er veldig utsatt for problemstillingen. Antibiotika brukes til å behandle bakterieinfeksjoner for mennesker og dyr. Bakterier er stort sett nyttige, men noen typer er farlige og da kan infeksjoner behandles med antibiotika. Utløpte patenter for de fleste antibiotika fører til et åpent marked med fri konkurranse og tilhørende pris- og volumpress. Det er krevende for europeiske produsenter å delta i et slikt krevende globalt marked.

Mange land i Europa rapporterer at de mangler antibiotika fordi det er forstyrrelser i forsyningskjedene og mye sykdom etter koronapandemien. Mangler på antibiotika utgjør rundt 6% av legemiddelmangler i Norge.³⁰ I 2022 mottok Statens legemiddelverk 1581

meldinger fra legemiddelfirmaer om mangel på leveranser til det norske markedet. Den type antibiotika som mangler og bekymrer mest er fenoksymetylpenicillin.³¹ Dette er en foretrukket type antibiotika blant annet av hensyn til ønsket om å benytte den smalest mulig antibiotika, noe som er viktig for å hindre utvikling av antibiotikaresistente bakterier.

Mulige beredskapsstrategier for å sikre tilgang på antibiotika

Antibiotika kan produseres og lagres flere steder i verden og norske helsemyndigheter gjør vurderinger av antibiotika-beredskapen. En utredning fra Helsedirektoratet publisert i mars 2022 viser at det er realistisk å produsere antibiotika i Norge. Alternativt kan Norge samarbeide om produksjon av legemidler med andre nærliggende land i Europa.

Produksjon av antibiotika i Norge ville styrket legemiddelberedskapen og forsyningssikkerheten for antibiotika i Norge dersom tilgang på råvarer er sikret eller egenprodusert. Dette gjelder spesielt dersom man produserer de enkelte antibiotika variantene som er foretrukne til bruk i Norge. Et eksempel her kunne vært småproduksjon av smalspektet antibiotika som apocillin. Andre land har bakterier som er resistente mot apocillin, dermed er interessen for denne antibiotikaen lav. Med lav etterspørsel i andre land er det vanskeligere for et lite norsk marked å få tak i denne fra utlandet.

Antibiotika produsert i Norge kan bidra til utvikling av kompetansemiljøer innen en norsk legemiddelproduksjon. Et slikt kompetansemiljø og industrianlegg i ordinær drift for produksjon av antibiotika kan produksjonsmidlet også omdisponeres til annen legemiddelproduksjon ved spesielle behov. Norskprodusert antibiotika kan også eksporteres og dermed sikre tilgang for andre markeder.

En produksjon av antibiotika i Norge vil innebære høye kostnader til etablering og drift. En slik produksjon vil trolig begrenses til beskjedne volum. Et kompetansemiljø i Norge alene vil også begrenses av tilgjengelige fagmiljøer i landet. For å sikre hele forsyningskjeden måtte Norge også sikret tilgang til eller produsert råvarer selv. En tilfredsstillende beredskap vil også innebære behov for å produsere mange varianter av antibiotika. Miljøkostnader fra antibiotika produksjon innebærer også flere mulige negative konsekvenser for klima og miljø knyttet til utslipp av antibiotikaholdig avfall og utslipp av klimagasser.

Europeisk samarbeid

EU landene har et europeisk helsesamarbeid. Det er trolig mulig for Norge å satse på samarbeid om legemiddelberedskap med andre europeiske land. Dersom Norge kunne deltatt i forpliktende samarbeid med EU, som med sine 450 millioner innbyggere utgjør et stort fellesmarked, får man tilgang til mange flere store og solide kompetansemiljøer. Et samarbeid over landegrensene i Europa kan også legge til rette for høyere produksjonsvolum og lavere kostnadsnivå. Europeiske produksjonsanlegg holder en høy standard, og bruk av såkalt Zero Liquid Discharge-systemer minimerer risikoen for utslipp gjennom håndtering av avfallsvann som eliminerer avfallsstoffer i vannet.³²

Belgia, Luxembourg, Irland, Nederland og Østerrike har stiftet Beneluxa-initiativet. De samarbeider for eksempel om identifikasjon av viktige nye medisiner og forhandling om pris. Dersom Norge hadde deltatt i slike initiativ kunne kjøpekraft og forhandlingsmuligheter øke betraktelig. Norge kan styrke sin kriseberedskap etter Covid-19 pandemien ved å samordne med europeiske land. Dette er i samsvar med EU kommisjonens legemiddelstrategi.

Konklusjon

Norge må ta inn over seg at verden har blitt mindre stabil og at norsk helsevesen er sårbar for manglende tilgang på medisiner. Produksjon og distribusjon av legemidler kan ikke etableres fort. Dette krever tilrettelegging og langsiktige forpliktelser. Selv med etablerte produksjonsmidler på plass, vil en oppskalering av antibiotikaproduksjon ved behov ta mange måneder. Norge bør innlede samarbeid med EU gjennom deltakelse i EUs helseberedskap. Det vil være den beste måten å ivareta interessene og behovene til norsk helsevesen.

Overgangen til fornybar energi er avhengig av internasjonalt samarbeid

Skrevet av Martha Solberg

For at vi skal nå klimamålene må fossil energi på sikt fases ut. I dag er fossil energi fremdeles dominerende som energikilde. Hele 83% av den samlede energiproduksjonen kommer fra fossile energikilder som kull, olje og gass. Fornybar energi utgjør dermed 17% av verdens totale energiproduksjonen. Denne andelen har økt de siste årene og utviklingen beveger seg i riktig retning. Det er bra, men 17% er likevel ikke nok. For å støtte opp om målene i prisavtalen må fornybar energi totalt erstatte fossilt brennstoff.

FN sin nye klimarapport viser at vi kun har tre år på å kutte klimautslippene. Verden trenger nye løsninger og utviklingen kan åpenbart ikke fortsette i samme tempo som i dag. Jeg tror mye av problemet med den nåværende utviklingen ligger i mangelen på internasjonalt samarbeid. For det første er det vanskelig å øke produksjonen av fornybar energi hver for oss, uten samarbeidspartnere. For det andre vil det være lite effektivt at kun noen få land kutter utslipp. Dersom vi skal gjeninnføre overgangen fra fossile brensler til ren energi er verden avhengig av en internasjonal omstilling. Alle må ta sin del av ansvaret og vi må jobbe på tvers av landegrenser for å utvikle nye og mer klimavennlige energi-løsninger.

EU

Ett eksempel på internasjonalt klima og energi samarbeid er EU. EU ligger langt foran enkeltland i utviklingen og produksjonen av fornybare energikilder. Medlemslandene i EU har i felleskap blitt enige om ambisiøse klimamål og har konkrete tiltak for å nå dem. EU fører dermed til at flere europeiske land jobber sammen for å nå felles klimamål. Klimagevinsten blir betydelig større, og målene blir enklere å oppnå når flere land er med på å dra lasset. Blant annet legger EU opp til og jobber for et fossilfritt Europa innen 2050. Med dagens manglende produksjon av fornybare energikilder er det uoppnåelig for et land som Norge alene.

REPowerEU

I lang tid har Russland vært den største eksportøren av gass til Europa. Som konsekvens av den russiske invasjonen av Ukraina og dagens pressede energi-situasjon i Europa har EU utarbeidet «REPowerEU». Målet er å være uavhengig av russisk gass innen 2030, og til slutt kunne erstatte den fossile russiske energiproduksjonen med ren energi. REPowerEU skal gjennomføres gjennom tre hovedpunkter.

Først og fremst legger REPowerEU til rette for en massiv oppskalering av produksjonen av fornybar energi samt raskere elektrifisering og erstatning av fossilbasert varme og brensel i industri, bygninger og transportsektoren. Det er nødvendig for å presse prisene ned og til slutt minske behovet for import.

For det andre innebærer REPowerEU å ta i bruk flere ulike fornybare energikilder. For å kunne skaffe nok ren energi vil det bli nødvendig å se på alternative energikilder som for eksempel hydrogen. Dette krever satsning på forskning og utvikling av ny teknologi. EU jobber med flere internasjonale samarbeidsparter for å få til dette.

Sist, men ikke minst må Europa spare mer på energien. Dette innebærer at alle energi-brukere må bli mer klar over hvordan de selv kan spare mest mulig energi. EU skal jobbe for å bevisstgjøre og informere unionens innbyggere og bedrifter om hvilke grep man kan ta for å redusere bruken av energi. Å spare på energien er en sikker, ren og den mest simple måten å redusere avhengigheten vår av import av fossilt brensel fra Russland. REPowerEU er et eksempel på konkret og målrettet klimapolitikk som strukturer og planlegger overgangen til fornybar energi.

Internasjonal forskning på nye og fornybare løsninger

Mange mennesker over hele verden er dessverre avhengig klimaskadelig teknologi og oppfinnelser, som dagens fly. Slik godt integrert teknologi lar seg dessverre ikke av-oppfinne. Passasjerfly lar seg ikke av-oppfinne som konsept, selv om det er svært lite miljøvennlig. Det er derfor nødvendig at vi finner nye og grønne løsninger, som kan erstatte teknologien som er drevet på fossil energi. Det er ikke noen problemer med el- eller hydrogenfly som går på fornybar energi. Teknologi som fly er ikke problematisk i seg selv. Problemet er hva slags drivstoff teknologien bruker. Teknologit utvikling er derfor vår aller beste venn i klimakampen,

ikke fienden vår. For å få til videre utvikling av ny teknologi som baserer seg på fornybar energi er internasjonale forskningsprosjekter viktig. Et eksempel på et slikt internasjonalt forskningsprosjekt Norge har tatt del i er «*Clean Aviation*». Det er et program og samarbeid mellom EU og luftfartsindustrien. I Norge er eksempelvis NTNU involvert og bidrar med blant annet elektriske motorer. Dette er teknologi som fører verden videre og hjelper oss et steg nærmere å nå klimamålene. Fremover bør Norge være en bidragsyter i langt flere slike internasjonale forskningsprosjekter. Dette kan vi gjøre både ved å være en del av flere internasjonale forskningsprosjekter og gi økonomisk støtte og investere i slike prosjekter. Teknologi og utvikling fører verden videre, og vi må slutte å tenke at det er teknologien som er vårt største hinder. Gjennom å bidra til mer internasjonal forskning på fornybare løsninger fører vi verden videre med ny teknologi og nye løsninger.

«Green greed is good» - Det må være lønnsomt for bedrifter å investere i fornybar energi

Overgangen til fornybar energi er ikke minst avhengig av at det gjennomføres store investeringer i klima- og miljøomstilling fra private investorer. Både FNs klimapanel og det internasjonale energibyrået IEA påpeker at vi må investere i fornybare løsninger betydelig mer i enn vi gjør i dag dersom vi skal kutte utslippene. Da må vi sørge for at det lønner seg å både investere og leve grønt. Bedriftene vil overleve og tjene penger på det de produserer, og forbrukere velger ofte det alternativet som er billigst. Næringslivet må derfor stimuleres slik at det lønner seg å produsere og kjøpe grønne alternativer. Den viktigste drivkraften i samfunnet er i bunn og grunn penger. Derfor må pengene ligge i de grønne løsningene. Grådighet er bra dersom grådigheten er grønn. Det kan f.eks. gjøres ved å sikte beskatning av lite klimavennlige bedrifter og gi støtte og skattelettelser til forskning og utvikling av grønne bedrifter gjennom internasjonale handlingsplaner. Dette legges blant annet til rette for i EU sin strategi for å bli det første klimanøytrale kontinentet innen 2050; «*The European Green Deal*». Dersom det grønne alternativet i butikken koster minst, vil det lønne seg for forbrukerne å velge det. Det blir enklere å velge miljøvennlig og de grønne bedriftene vil øke salget. Når det lønner seg å velge miljøvennlig for alle parter, vil ny grønn teknologi utvikles raskere. Miljøvennlige løsninger blir attraktivt å satse på, og det er nødvendig hvis vi skal lykkes med å nå klimamålene.

Kort oppsummert tror jeg en total omlegging av verdens energiforsyning blir svært krevende dersom hvert eneste land skal gjøre det på egenhånd. Jeg tror en grønn fremtid krever at vi jobber sammen på tvers av landegrenser og kontinenter om konkrete handlingsplaner og felles løsninger. Vi trenger flere innovative løsninger på klimakrisa og flere grønne alternativer. Det er derfor viktig at Norge tar del i og støtter internasjonale forskingsprosjekter. I tillegg må det lønne seg å investere i og satse på grønne bedrifter og ideer. Det er først da klimavennlighet vil bli en drivkraft i samfunnet. Det er vanskelig å kutte utslippene alene, men gjennom tett samarbeid mot et felles mål tror jeg vi kan løse klimakrisa.

Bærekraft og estetikk i byggebransjen

Skrevet av Nina Terese Næss

Byggebransjen har lenge vært en av de største bidragsyterne til klimagassutslipp verden over, med CO₂-utslippene fra bygg- og eiendomssektoren stående for 15% av de norske klimagassutslippene³³. Til tross for økt fokus på bærekraft de siste årene, ser vi fortsatt ikke nok miljøvennlighet i dagens byggeprosjekter³⁴. Likevel finnes det eksempler på byggeprosjekter som har lyktes med å integrere bærekraft i design og materialvalg. En av disse er Powerhouse Brattørkaia i Trondheim, som er designet av arkitektfirmaet Snøhetta. Bygningen produserer mer energi enn den bruker i løpet av sitt livsløp, og er et eksempel på at bærekraftige bygg både kan være økonomisk lønnsomme og miljøvennlige³⁵. Videre i teksten skal vi ta for oss utfordringene med bærekraft i byggebransjen, løsninger og hvordan det er viktig å ivareta det estetiske i arkitekturen.

Materialene som er mest miljøvennlige og deres anvendelse i dagens bygg- og eiendomsbransje er et stadig mer aktuelt tema³⁶. Bygg- og eiendomssektoren er en av de største kildene til klimagassutslipp³⁷, da den utgjør henholdsvis 15% av CO₂-utslippet i Norge, og byggebransjen globalt står for 40% av både karbonutslippet, avfallet og energiforbruket i verden³⁸. Omhandlende avfall, bidrar Norge med ca. 1,8 millioner tonn hvert år fra nedrivning av nybygg og rehabilitering. I tillegg til ca. 1 million tonn fra anleggsaktivitet alene, noe som til sammen utgjør 25% av Norges totale avfall³⁹. Det er derfor viktig å finne miljøvennlige alternativer til de materialene som brukes i dag. Dette kan være materialer som kan gjenvinnes, gjenbrukes, eller som på annen måte er fornybare. For å øke bærekraft i byggebransjen er det essensielt å investere i kunnskap og fremme bevissthet om bærekraftige alternativer blant aktørene i bransjen⁴⁰. Her spiller myndighetene en viktig rolle i å utvikle og implementere lover og reguleringer som legger til rette for bærekraftig utbygging⁴¹.

En av de mest miljøvennlige materialene er treverk⁴². Bruk av treverk som byggemateriale gir en positiv effekt på karbonlagring, fordi trær absorberer CO₂ fra atmosfæren⁴³. Det som blir viktig er å sørge for strukturert gjenplantning for å videreføre syklusen. Tre kan brukes til en rekke ulike byggkonstruksjoner, inkludert bjelkelag, takkonstruksjoner og vegger. Det finnes også en rekke innovative tre baserte materialer på markedet, som kan erstatte de tradisjonelle byggematerialene. Eksempler på disse er krysslimt tre⁴⁴, trebetong og trekledning.

Et annet miljøvennlig byggemateriale er resirkulert betong⁴⁵, som er en ressursbesparende løsning, da betong er et av de aller viktigste byggematerialene i bygg- og anleggsprosjekter. Betong brukes i blant annet plaststøpte broer, kaier og dammer, i tillegg til forhåndsstøpte vegg- og dekkelementer, søyler og bjelker⁴⁶. Den resirkulerte betongen har større evne til å binde CO₂ enn ny betong, og praksisen av å resirkulere fremfor å kaste gammel betong er både med på å redusere avfallsmengden og kostnadene, samt bidra til at betongindustrien på sikt kan bli nært nullutslipp⁴⁷.

En nøkkeltilnærming for å oppnå energieffektivitet i bygg er å bruke passivhusstandarder, som betyr at man bygger bygninger som er konstruert for å redusere energibehovet så mye som mulig⁴⁸. Ved å bruke materialer med høy isolasjonsevne, som vakuumisolerte plater, lufttette vinduer og dører, samt en balansert ventilasjon med varmegjenvinning, kan man oppnå en energieffektiv bygningskropp som krever minimalt med tilleggsvarme eller -kjøling. Passivhusstandarder kan også være med på å redusere avfallsmengden i byggeprosessen, siden man i større grad kan bruke prefabrikerte deler⁴⁹. For eksisterende bygg kan man øke energieffektiviteten ved å gjøre energieffektiviserende tiltak. For eksempel å etterisolere, bytte til mer energieffektive vinduer og installere varmepumper⁵⁰. Dette kan bidra til betydelig energisparing og kostnadsreduksjoner over tid⁵¹. Her blir regelmessig vedlikehold også vesentlig for å optimalisere bygningenes ytelse⁵². Solenergi, vindenergi og geotermisk energi er alle fornybare energikilder som kan brukes til å forsyne bygninger med strøm og varme⁵³.

Estetikk er en viktig faktor når det kommer til bygging av nye-, eller renovering av eksisterende bygg, samt å få en helhetlig tilnærming til bærekraft i byutvikling. Det er derfor viktig å finne en balanse mellom estetikk og energieffektivitet. Én mulighet er å benytte "grønne tak", som består av grøntområder oppå taket til bygninger⁵⁴. Dette kan bidra til å isolere bygningen og redusere energiforbruket samtidig som det gir et estetisk tiltalende grøntområde og utemiljø for beboerne. Det er også bevist at grøntområder gir bedre helseeffekter⁵⁵ og har stor betydning for miljøet i området. Et eksempel er Torggata i Oslo, som gikk fra å være en gate å unngå på nattestid, til å bli et levende, trygt og populært område å ferde seg på. Som konsekvens, har det også ført til økonomisk vekst for bedriftene i lokalmiljøet⁵⁶.

Alt i alt bidrar byggebransjen til store klimagassutslipp, og det er akutt behov for å integrere bærekraft i design og materialvalg i større grad enn tidligere. Manglende fokus på gjenbruk av

materialer er en utfordring, men økt kunnskap og bevissthet om bærekraftige alternativer vil bidra til positiv utvikling. Myndighetene spiller en viktig rolle i å utvikle og implementere lover og reguleringer som legger til rette for bærekraftig bygging. Bruk av miljøvennlige byggematerialer og energikilder, som treverk, resirkulert betong og grøntområder m.m. kan bidra til å redusere klimagassutslippene og avfallsmengden, samt øke energieffektiviteten og fremme økonomisk vekst i byggeprosjekter. Det er likevel essensielt å ta estetikken i betraktning for å sikre trygge, hyggelige og rolige omgivelser for alle.

Hvorfor bør økonomien i fremtiden være sirkulær, og hvordan kan Norge omstilles?

Skrevet av Oscar Gangstad Westbye

Mye av velferden og levestandarden vår i dag baseres på begrensede ressurser og skadelig utslipp, noe som kan føre til betydelig reduserte levevilkår for fremtidige generasjoner. Det haster å omstille samfunnet for å unngå flere katastrofale klima-, miljø- og fremtidskonsekvenser. En årsak til utfordringene kan være den nåværende økonomien, som ofte bruker lineære verdikjeder som ikke er bærekraftig. De siste årene har begrepet sirkulærøkonomi fått voksende oppmerksomhet. Forskning viser at en sirkulær omstilling i økonomien vil gi store fordeler for samfunn og miljø og akselerere bærekraft. Hvorfor bør økonomien i fremtiden være sirkulær, og hvordan kan Norge omstilles?

Hvorfor bør økonomien i fremtiden være sirkulær?

Hva er lineærøkonomi og sirkulærøkonomi? Lineær betyr «rett linje», og moderne verdikjeder i økonomien er ofte bygget som en linje.⁵⁷ Det starter som regel med råvareutvinning, som nåværende verdensøkonomi er avhengig av: kun 7,2% av det globale årlige materialforbruket kommer av resirkulerte råvarer.⁵⁸ Neste steg er produksjon og bruk til ressursene, og til slutt ender mesteparten av materialene som verdiløst og ofte skadelig søppel.⁵⁹ Lineærøkonomien må hele tiden konsumere nye ressurser for å vedvare.⁶⁰ En sirkulær økonomi derimot, skal forbruke færrest mulig nye ressurser. Sirkulærøkonomi har som prinsipp å redusere forbruk, forlenge produktlevetid, gjenvinne materialer og bruke ressursene om igjen.⁶¹ Alle tiltakene kan minimere energitap, utslipp, avfall, forurensning og forbruk av ikke-fornybare ressurser. Sirkulærøkonomi fremmer bærekraft, mens nåværende lineærøkonomi viser seg å ikke klare det.

Det haster å kutte utslipp og forbruk, og forskning viser at sirkulærøkonomi hjelper mye. Scenarioene i «Circularity Gap Report Norway» analyserer hvordan Norge kan omstille seg. Løsningsforslagene ville økt den sirkulærøkonomiske andelen i landet fra 2,4% til 45,8%, redusert forbruket med 64,8% og kuttet landets karbonutslipp med hele 63%.⁶² Fra et vekstperspektiv derimot, er det usikkert hvorvidt sirkularitet kan videreføre den økonomiske

veksten verden har sett.⁶³ Hvis man synes profitt er viktigere enn miljø, vil likevel en uendret lineærøkonomisk vekst ikke kunne bevares fordi ressursene er begrenset, og konsekvensene destruktive. FNs ferske klimarapport slår fast at klimakrisen er mer kritisk enn noensinne. Hva vi gjør dette tiåret vil påvirke jordkloden i tusenvis av år, og mulighetsvinduet for en levelig og bærekraftig fremtid krymper raskt.⁶⁴ Jeg mener at et sirkulærøkonomisk skifte er essensielt for å kutte utslipp og sikre en bærekraftig fremtid. Dette gjelder hele verden, og hvis Norge går frem som et eksempel, kan resten av verden følge etter.

Hvordan kan Norge omstilles?

Sirkulærøkonomi kan anvendes i mesteparten av økonomien, og hver næring har ulike utfordringer og løsninger. Ettersom markedskreftene så langt ikke har vist effektiv omstilling alene,⁶⁵ og at vi anerkjenner at næringer næringsdrivende som regel kjenner seg selv best,⁶⁶ mener jeg at politiske tilnærminger for målet er sentralt. Deloitte utarbeidet et kunnskapsgrunnlag for Klima- og miljødepartementet der de analyserer viktige drivkrefter i omstillingen. Jeg mener at politiske insentiver og subsidier som støtter sirkulærprinsippene kan forbedre sirkularitet i markedet, og gjøre forbrukeratferd og ressursutnyttelse mer bærekraftig.

Forbrukermakt er viktig i omstillingen fordi individer kan velge eget konsum og kan påvirke endring. De siste årene har sirkulærøkonomi fått stor oppmerksomhet. Kampanjer og utdanning har økt bevisstheten og kunnskapen rundt emnet, og det bør fortsette å øke. Videre har Norge et av verdens høyeste forbruk per person.⁶⁷ Skal vi redusere forbruket burde alle vektlegge bedre produktkvalitet og design, samt støtte næringer vedlikehold, reparasjon, oppgradering, gjenvinning, gjenbruk og lån.⁶⁸ For å oppnå det burde disse tjenestene bli bedre, billigere og mer tilgjengelig. Sirkulære næringer må bli mer konkurransedyktige.⁶⁹ En annen forbrukermakt er å påvirke bedrifter direkte hvis de ikke er bærekraftige nok, men det tyder dessverre på at forbrukeres påvirkningskraft i praksis er liten.⁷⁰ Det peker mot at det beste befolkningen kan gjøre er å støtte politikere som vil føre en mer ambisiøs sirkulærpolitikk, og at politikerne gjennomfører det.

Bedre ressursutnyttelse er sentralt i omstillingen, men Norges årlige gjenvinningsandel for avfall er bare 30%.⁷¹ Nesten alt kan resirkuleres – problemet er at de fleste materialene ikke er lønnsomt å gjenvinne.⁷² Resirkulerte materialer kan fint erstatte mange råvarer, men så langt

skjer det ikke fordi gjenvinning er mindre konkurransedyktig.⁷³ De høye gjenvinningsandelene av metall, glass, papir og plastikk antyder at gjenvinningsordningene vi har fungerer.⁷⁴ Pant fungerer også, da nordmenn er best i verden på pant.⁷⁵ Jeg mener at det burde finansieres og investeres mer i resirkulering, lage strengere krav til materialbruk, og opprette flere panteordninger for å fremme konkurransedyktig resirkulering. For å oppnå en sirkulærøkonomi mener jeg at holdningene mot avfall må endres, og at materialene som forbrukes ikke må gå tapt.

Det haster å endre måten samfunnet forbruker ressurser på. Den lineære økonomien kan ikke fortsette fordi den har enormt ødeleggende konsekvenser for klima, miljø og fremtidige levevilkår. Jeg mener at en sirkulær økonomi er en del av løsningen fordi prinsippene fremmer bærekraft. Som vi har sett har Norge stort forbedringspotensial, og det finnes mange ulike tiltak. Alternativet til å ikke handle nå er å gi opp fremtiden vår. Jeg mener at spørsmålet om vi lykkes handler om vilje.

Ingen er over loven; med mindre du er en mektig stat

Skrevet av Salma Saadsalem

Den internasjonale straffedomstolen (ICC) ble opprettet med grunnlag i Roma-vedtektene av 1998 som følge av behovet for en permanent straffedomstol som skal håndtere de alvorligste internasjonale forbrytelsene⁷⁶. ICC har jurisdiksjon over fire hovedsaker: folkemord, forbrytelser imot folkeretten, krigsforbrytelser, og aggresjonsforbrytelser. Likevel er ICC sin handlingsmakt begrenset i stor grad grunnet deres jurisdiksjon er begrenset til tilfeller hvor forbrytelsene begås på territoriet eller av en statsborger til en stat som har ratifisert Roma-vedtektene⁷⁷. Kriminelle handlinger som begås innad stater eller av deres statsborgere møter derfor ikke rettslige konsekvenser. Dette har åpnet opp for at mange av verdens mektigste stater nekter ratifisering. Debatten om effektiviteten til ICC kommer derfor til syne, fordi hvordan skal de skyldige straffes når mektige stater stadig plasserer seg selv over loven?

Roma-vedtektene la grunnlag til ICC etter lange forhandlinger, særlig viktig var det faktum at ICC skulle være en siste utvei dersom statene selv var ute av stand og vilje til å håndtere saken selv⁷⁸. Kun da kunne ICC etterforske og rettsforfølge den siktede, dersom den siktedes stat har ratifisert vedtektene. I Europa fikk ICC sterk støtte, ettersom de mente det ville bringe verden nærmere en fremtid der ingen er immune mot straffeforfølgelse for massegrusomheter. Likevel står mange av verdens mektigste stater utenfor ved å nekte ratifisering av Roma-vedtektene, der USA er et fremtredende eksempel med begrunnelsen i at de ønsker å beskytte deres soldaters handlinger under militæroperasjoner i Midtøsten og Afghanistan⁷⁹. Dette kan tyde mot at USA vet de har begått handlinger som bryter med folkeretten.

Den internasjonale straffedomstolen har ingen jurisdiksjon i saker som omhandler stater som ikke har ratifisert Roma-vedtektene, noe som betyr at i to tilfeller, vil ICC ikke kunne gripe inn uavhengig av hvor alvorlige handlingene er. Jurisdiksjonen begrenses dersom handlingen foregår innad en stat eller som følge av handlingene til en statsborger fra staten. Kinas behandling av den uiguriske minoriteten er et fremtredende eksempel når maktløsheten til ICC skal påpekes. Konflikten dreier seg om varetektsfengslingen av over 1 million uighurer i konsentrasjonsleirer med mangel på menneskerettigheter⁸⁰. Lekkede regjeringsdokumenter avslører bevis på tortur og tvangssterilisering innad leirene⁸¹. Til tross for

menneskerettighetsbruddene, står ikke den kinesiske regjeringen ovenfor noen straff, grunnet at de nekter ratifisering. Kina har under flere anledninger nektet ICC-innblanding i grunnlag i at de vil beskytte egen suverenitet, i frykt for straff ⁸².

Frykten for straff og trangen til å beskytte sine interesser og sin egen suverenitet går stadig igjen mellom stater som ikke har ratifisert Roma-vedtektene. USA er særlig vokale ettersom inngåelse ville resultert i en sårbar posisjon for deres militærpersonell. Militærinvasjonen av Irak viser hvorfor de motsetter seg medlemskap i ICC så sterkt. Invasjonen startet i 2003 som følge av at president George W. Bush autoriserte inngrepet uten godkjenning fra FNs sikkerhetsråd⁸³. Tidligere utførte Bush det samme i tilfellet med Afghanistan. Grunnet manglede konsekvenser, utførte han et nytt inngrep uten tillatelse. Under invasjonen ble det amerikanske militæret i tråd med lekkede dokumenter og bilder anklaget for en rekke forbrytelser. Sentralt er fangemishandlingen i Abu Ghraib fengselet, der amerikanske soldater utførte blant annet fysisk mishandling og tortur⁸⁴. Videre under Haditha-massakren, der de drepte 24 ubevæpnede sivile i retaliasjon⁸⁵, og bruken av hvit fosfor og utarmet uran under Al-Fajr operasjonen⁸⁶. Til tross for brudd på både humanitær og internasjonal lov, ble ingen form for konsekvenser utført, noe som viser til hvordan det å plassere seg selv over loven har sine fordeler, ettersom straffen ville vært markant dersom de var statspart i ICC.

Når vi ser på hvilke land det er som motsetter seg ICC, ser vi et klart mønster; mektige, ressurs-, politisk-, og økonomisk rike stater. Imens USA og Kina er sentrale eksempler på stater som inndrar seg rettsforfølgelse, befinner Israel seg gjennom etnisk rensing og forbrytelser i vestbredden⁸⁷. Imens Nord-Korea utfører tortur og mishandling⁸⁸.

Fellesnevneren mellom disse statene er trangen til å beskytte egen suverenitet. I tråd med motgangen til ratifisering har også enkelte stater som USA utviklet en fiendtlig holdning mot ICC. I 2002 vedtok landet lover som godkjenner bruken av militær makt for å frigjøre anklagde amerikanere fra ICC, også kjent som American Service Members Protection Act⁸⁹. I senere tid har de også truet med økonomiske sanksjoner og straffeforfølgelse av ICC dommere⁹⁰. Den fiendtlige holdningen imot ICC har også blitt tatt i bruk av en rekke andre land; Kina, Israel og nylig Russland. Dette er meget tankevekkende grunnet deres motstand til juridisk rettferdighet, samt mengden politisk og økonomisk makt disse statene har i verden.

Opprettelsen av den internasjonale straffedomstolen skulle i sin kjerne sørge for at de mest alvorlige forbrytelsene skulle straffes på en rettferdig og tilsvarende måte, til handlingene utført av den anklagde. Likevel slipper et signifikant tall av kriminelle unna grunnet at de

enten er en mektig stat, eller at de har en mektig stat i ryggen grunnet deres statsborgerskap. Argumentet om at ICC overtrer suverenitetsprinsippet kommer stadig opp når mektige stater skal forklare deres motstand til ICC, Men innblanding fra ICC er tross alt en siste utvei. Domstolen skal kun involveres dersom staten selv ikke er i stand til å håndtere situasjonen, eller dersom staten nekter å håndtere følgende situasjon. En stat som ikke har noe å skjule, og en stat som ikke har begått de mest alvorlige forbrytelsene har ingenting å frykte. Gitt tilfellene Kina, Israel, Nord-Korea og særlig USA som har truet ICC, må vi sette søkelys mot hvorfor de motsetter seg medlemskap i ICC så sterkt. De ønsker å unnsnippe straff for deres handlinger, men viktigst av alt vil de beholde deres omdømme som en mektig stat gjennom å plassere seg selv over loven. Dette skal vi ikke tillate dem å gjøre. Det er på tide å tydeliggjøre at alle er like ovenfor loven, også verdens mektigste stater.

Høyreekstrem radikalisering

Skrevet av Sania Aliza Shabir

Toleranse, ytringsfrihet og tillit har i uminnelige tider ligget som en vital grunnstein i vår demokratiske nasjon. Dette er nødvendige verdier for et rettferdig funksjonerende samfunn og bygger selve fundamentet for et velfungerende demokrati. Men de økte progressive endringene i samfunnet fører dessverre også med seg uforutsigbare konsekvenser. Fascismen og høyreekstremismen er igjen på fremmarsj i Europa. Flere og flere sentrum-venstre regjeringer må vike for partier skremmende langt på høyresiden, nazistiske bevegelser tar til gatene, og det er registrert et bekymringsverdig antall høyreekstreme terrorangrep de siste tiårene. Høyre-radikalisering har utbredt seg til et despotisk og transnasjonalt samfunnsproblem, hvorav løsninger er få.

Etter 2. Verdenskrig lovet vi fred, og etter 22. Juli lovet vi aldri igjen. Men høyreekstremismen breier sitt fotfeste innenfor det politiske landskapet selv i dag. Drapet på Benjamin Hermansen i 2001 var en vekkerklokke for trusselen. Terrorangrepet 22. Juli på regjeringsskvartalet og Arbeidernes ungdomsfylking (AUF) sin sommerleir på Utøya fungerte som et varsel på at faren enda var reell⁹¹. Opp mot 100 mennesker i Norge har mistet livet som en direkte konsekvens av høyreekstremismens utfoldelse. Vi har ikke råd til enda flere.

For å se på eventuelle løsninger på problemstillingen er det like så viktig at man ser på de umiddelbare ressursene slik som bemanning og politi, som det å utrede de faktorene som langsiktig fører til radikalisering av unge og økt tilslutning til nazistiske organisasjoner og nettforum. Det som gjør dette problemet såpass komplekst og vanskelig å navigere er nettopp det at man legger en kabal basert på de ledetrådene man har, og håper den går i hop med logikken. Dessverre er det begrenset med ting vi *vet*, men det er uten tvil rom for spekulasjon og logisk tenking. *A priori* får et utslag på mange av de samme røde flaggene hos flere av de radikalisererte.

En overveiende entitet vi finner hos de radikalisererte er en tung sosial frustrasjon. Dette er ofte individer som bærer mye sinne og nag overfor samfunnet generelt, grunnet vanskeligheter tidlig i livet *e.g*; lav sosioøkonomisk status, psykiske vansker, omsorgssvikt *et cetera*⁹². Det er ikke sjeldent en følelse av utenforskap i grunn, som driver disse sårbare menneskene mot

ekstreme miljøer hvor de føler på trygghet. Her serveres de et mål, eller en mening med deres eksistens, i kontrast til det utenforskapet, samt meningsløsheten de er vant til å føle på. Slik lokkes ofte sårbare menn som har falt utenfor utdanning og arbeidsliv inn i et ekkokammer *ad infinitum*.

Det første steget mot et ekstremisme-fritt samfunn er systematisk arbeid for mer inkludering. Når noen jages ut, eller detter ut av fellesskapets gode skip, er det ikke vanskelig for haiene å finne ham i bønn av havet. Det er derfor så viktig at vi gir alle i fellesskapet en livvest, og har noen livbøyer på lur som vi ikke nøler med å kaste ut. Ved hjelp av et sterkt velferdssystem med en stødig skattepolitikk i grunn kan vi sørge for å hjelpe de som er nederst på den sosioøkonomiske rangstigen i dag med å leve givende liv. “*Poverty is the mother of all crime*”⁹³ sa den romerske keiseren Marcus Aurelius en gang. Ekstremisme og terror er intet unntak. Verdige trygder, og gode velferdsytelser kan raskt øke ens livskvalitet endog sørge for at man ikke detter utenfor samfunnets rammer, og atter blir tatt av haien.

“*If poverty is the mother of all crime, lack of intelligence is the father*”⁹⁴ er et kjent sitat av den franske filosofen og moralisten La Bruyere. Et annet gjennomgående kjennetegn vi ser hos de i faresonen for å bli radikalisert er svikt i utdanning og mangel på sysselsetting⁹⁵. Ergo mangel på tilhørighet til et etablert fellesskap, samt mangel på kunnskap og inntekt. Å ha et utdanningsapparat som lett fanger opp de som faller ut er essensielt, ikke bare når de kommer til å forhindre radikalisering. En godt bemannet skole som kan sørge for oppfølging av svake elever og instanser som kan hjelpe med ansettelse er begge gode hjelpemidler til formålet,

Dessverre er det slik at stadig flere ekstreme bevegelser organiserer seg digitalt. *Salus populis, suprema lex esto*⁹⁶ herved et viktig juridisk prinsipp. Om man skal sørge for en trygg befolkning er det dermed til tider utslagsgivende å ty til mer inngripende tiltak. Å forby nazistiske organisasjoner er et viktig steg i riktig retning. Anti-demokratiske og hatefulle bevegelser er ikke rørsler som skal beskyttes under rettsstaten. Samtidig kan moderne verktøy ved hjelp av kunstig intelligens (KI) brukes til å overvåke aktivitet på nett og fange opp trusler mot samfunnet og identifisere andre risikofaktorer.

Det finnes få sikre løsninger på dette komplekse og sammensatte problemet, dermed kan en kombinasjon av ulike strategier og tiltak være nødvendig for å oppnå resultater. En utdannet og sysselsatt befolkning som lever bærekraftig liv er et viktig grunnprinsipp. Det å sørge for

at individer ikke faller utenfor samfunnet er en krevende oppgave, men desto mer nødvendig. Vi kan alle bidra i kampen, både som enkeltpersoner og et helhetlig samfunn. Det er sentralt at vi tar oss tid til å utdanne oss selv på hvordan høyreekstremismen har preget samfunnet vårt historisk og hvilke konsekvenser den kan ha. Som et samfunn må vi lære av tidligere feil og jobbe videre for fellesskap og mangfold. I tillegg er det sentralt å sørge for at ekstremistiske bevegelser ikke tyrannisk kaprer til seg makt i digitale medier, hvor de lett kan nå ut til sårbare mennesker. Et inkluderende fellesskap som fremmer verdier slik som toleranse og mangfold er noe vi må fortsette å jobbe for. Ingen skal ende opp som *persona non grata*⁹⁷ i et samfunn med plass til alle.

Skal vi være redde for matmangel?

Skrevet av Shahnoor Baloch

Nylig hørte jeg en oppsiktsvekkende episode av “In Good Company with Nicolai Tangen” med Bill Gates. Gates, en verdenskjent forretningsmagnat og filantropist, utropte sin uro for fremtiden. Gates mener “Food, Health and Climate” er de tre største problemstillingene verden stilles ovenfor. Klimakrisen er de fleste veldig klar over i dagens samfunn og det jobbes konstant med å takle og håndtere den. Med tanke på ‘Health’, har verdenshistorien stilt mennesker for mange prøvelser i form av pandemier, nylig med COVID-19. Hele verdens fokus ble samlet mot å bekjempe viruset når den gjorde sin første verdensturné i 2020, og etter en slik traumatiserende opplevelse for så mange kan det lett tenkes at den globale helsen er en stor uro for flere enn kun Bill Gates. Derimot, ved første høring er det nok noen øyenbryn hevet over hvorfor Gates nevner mat, eller matmangel som en global krise. Spesielt for en som bor og nyter av Norge sine privilegier, er dette nesten fremmed. Matmangel assosieres ofte med mindre utviklede land, og folk flest mener ikke at det er en global problemstilling. Men er det sannhet i at matmangel er noe kun mindre utviklede land må bekjempe?

I nyere tider har det blitt stadig mer tydelig at verdens land og befolkning er avhengige av hverandre. For eksempel, gjennom den raske spredningen av Covid-19 viruset og nødvendigheten for global vaksinasjon. Samtidig ser man hvor avhengig vi er av hverandre i lys av Ukraina-krigen. Ukraina og Russland står for en tredjedel av hvete og en femtedel av korn på det globale markedet⁹⁸. Krigen utløser utallige problemstillinger, aller fremst humanitære for sivile. Ukraina og Russland sin utbredelse i det globale matmarkedet, og konsekvensene fra krigen, påvirker alle. Ettersom krigen minsker produksjonen betydelig av både hvete og korn i Ukraina blir prisene selvsagt høyere, med et fall i estimert produksjon for korn fra 41 millioner metriske tonn for 2020/21 til 27 millioner metriske tonn for 2022/23⁹⁹. Estimaten for hvete falt fra 33 millioner metriske tonn i 2020/21 til 21 millioner metriske tonn for 2022/23¹⁰⁰. Samtidig som produksjonen i Ukraina er forventet til å falle, har verden satt sterke sanksjoner på Russland som videre øker prisen ved å minske den totale hveten og kornet i markedet. Disse økte prisene minsker pengesummen land er villige til å sette bort for mindre utviklede land som sliter med sult. FNs rapport anslår at 44 millioner mennesker over 38 land er på kanten av hungersnød¹⁰¹, ikke inkludert de 193 millionene som allerede befinner

seg i akutt matusikkerhet¹⁰². Som konsekvens, får disse menneskene mindre hjelp som følge av høye matpriser. Denne nylige utviklingen i krigen i Europa påpeker verdens avhengighet av hverandre i flere kontekster. Situasjonen påpeker de store omkostningene en geopolitisk konflikt kan ha for matmangel, nødvendigheten for et stabilt matmarked, og setter lys på Bill Gates sin uro for matmangel i nyere tid.

Det er ingen overraskelse at klima og mat henger sammen. Skulle man forklart det til en treåring hadde man pekt ut at mat vokser fra bakken og klimaet påvirker bakken. Forskere er allerede urolige for den negative påvirkningen klimaendringen har hatt for jordsmonnet. Jordfuktigheten i Middelhavsområdet samt Nord-Europa har falt betydelig siden 1950-tallet¹⁰³. Forskerne forventer ytterligere fall i disse tallene¹⁰⁴ grunnet temperaturøkningen og endring i regnfallsmønsteret fra klimaendring. Hvis jordfuktigheten er for lav, er det fare for mindre avling og ørkenspredning. I 2018, erklærte 13 av 27 EU land seg i fare for ørkenspredning¹⁰⁵. Dette er kun en av de utallige dramatiske konsekvensene klimaendring har på jordbruket og dermed på faren av matmangel, i vår nærstående EU. Det vil si at klimakrisen og faren for matmangel går hånd i hånd. Matmangel blir derfor enda en konsekvens av hensynsløs klimaendring, noe vi må ha i vente. Selv om EU regnes som utviklet i flere kontekster, er det fortsatt usikkerhet innenfor EU når det kommer til fattigdom og matmangel. I 2020, hadde 8.6% av EUs befolkning ikke råd til et måltid med protein annenhver dag¹⁰⁶. Dette antallet kan fort bli oppblåst med produksjonsproblemer forårsaket av klimaendringer. Samtidig har EU et substansiell problem med matsvinn, 59 millioner tonn matsvinn genereres årlig¹⁰⁷. Det gjøres klart at EU har befolkning som ikke har råd til mat, samt at befolkningen som har råd, genererer altfor mye bortkastet mat.

Til slutt, vokser verdens befolkning i eksponentiell fasong som betyr det blir flere å mate, selv om vi allerede sliter med å mate dagens befolkning. Det er anslått at 811 millioner mennesker opplevde matmangel i 2020¹⁰⁸, flesteparten i Afrika og Asia¹⁰⁹. Dessverre er det disse regionene som har størst forventet befolkningsvekst. India er forventet til å overta Kina sin tittel som verdens største befolkning i 2023¹¹⁰. Samtidig er land som Nigeria i rute på å bli verdens tredje mest befolkede land innen 2075¹¹¹. Disse landene som skal gjennomgå størst befolkningsvekst sliter også med fattigdom, som resulterer i høyere tall for matmangel. I 2019, levde 83.8% av den indiske befolkningen under \$5.50 dagen¹¹². Med en så stor andel som lever på ekstrem lav inntekt er det ikke mye som skal til før store deler av befolkningen ikke har råd til mat. Når befolkningen i disse landene skal vokse fort, må verden komme opp

med smarte løsninger for problemene befolkningsveksten medfører. Yara, verdens ledende leverandør av mineralgjødsel, er alltid på utkikk etter smarte løsninger i jordbruket som kan implementeres. For eksempel jobber Yara tett med potetbønder i India for å effektivisere næringen og samtidig gjøre den mer bærekraftig¹¹³. Et av strategiene Yara tar i bruk, er jordprøvetaking og analyse-teknikker for å adressere problematikken rundt næringsdefektene i jorden¹¹⁴.

Bill Gates sin uro for matmangel i fremtiden er dermed ikke så veldig fremmed som en kunne tenke seg. Den aller største grunnen er hvor mye verdens land er avhengig av hverandre i flere kontekster, spesielt matmarkedet, i Norge importerer vi over 50% av maten vi spiser¹¹⁵. Spørsmålet blir et slags sekundært problem når man diskuterer andre problemer i verden, som klima. Men det er ingenting som tilsier at matmangel og sult fortjener å settes på annenrangs prioritering. Vi må ha i vente at matmangel blir en reell trussel for verden, samt at innovative ideer for å effektivisere landbruket er høyt etterlengtet.

Kunstig intelligens – en trussel eller et gode?

Skrevet av Stella Løge Nerland

I de senere årene har det vært en rivende utvikling av kunstig intelligens. Hva vil det, og hvordan kan det brukes?

Ifølge regjeringen.no er definisjonen på kunstig intelligens følgende: «systemer som utfører handlinger, fysisk eller digitalt, basert på tolkning og behandling av strukturerte eller ustrukturerte data, i den hensikt å oppnå et gitt mål¹¹⁶». Ved å justere egen aktivitet og dermed etterlikne egenskaper som problemløsning og læring, simulerer AI-maskiner menneskelig intellekt¹¹⁷. Enkelte former for maskinlæring tar utgangspunkt i hjernen til mennesket, og etterlikner nevrale nettverk og en rekke biologiske prosesser¹¹⁸.

Denne informasjonsteknologien åpner dører innenfor et bredt utvalg av sektorer og bransjer. Et eksempel på en slik bransje er den medisinske. Kunstig intelligens kan delta i operasjonssalen, samt foreslå skreddersydde behandlinger til spesifikke pasienter. Et annet eksempel er innenfor finans, hvor AI kan oppdage uvanlig aktivitet knyttet til debetkort og store innskudd, og slik oppdage svindel f.eks. Etter hvert som AI blir mer og mer utbredt, blir også de kritiske stemmene høyere og høyere. Flere mener at kunstig intelligens utgjør en trussel mot menneskeheten. Anerkjente fysikere og fagfolk som Elon Musk og Stephen Hawking er blant disse¹¹⁹. Men hva slags trussel?

En av problemstillingene er knyttet til frykten for automatisering av jobber og hvordan dette kan føre til arbeidsløshet¹²⁰. Hvis en maskin kan gjøre en jobb ti ganger raskere og ikke minst bedre enn et menneske, hva trenger man mennesket til da? Med maskiner som kan løse stadig mer kognitive og komplekse oppgaver, frykter mange at disse til slutt vil erstatte mange menneskelige arbeidstakere. Stadig flere bedrifter benytter seg av såkalte «boter» fremfor kundeservice, eller digitale sekretærer fremfor mennesker. Mange, særlig mennesker med lavere utdanning og dermed jobber roboter enklere kan erstatte, vil sannsynligvis komme dårlig ut av dette. Det sies også at det vil skapes mange nye jobbmuligheter, men disse vil nok kreve ferdigheter mange slike mennesker ikke har. Igjen kan dette føre til økt sosial ulikhet og noen steder kan dette gi grunnlag for politisk uro og polarisering. Dette er nok særlig et stort problem i land med allerede lav sosial mobilitet.

En annen bekymring er autonome våpen, det vil si våpen programmert til å drepe. Her er ikke frykten nødvendigvis knyttet til hvorvidt disse maskinene kan gå imot menneskene slik som i Hollywood-filmer. Det handler heller om hvilken fare som utgjøres dersom en regjering eller et individ som ikke verdsetter menneskeliv får tilgang på slike våpen¹²¹. Det er også å vente at et internasjonalt autonomt våpenkappløp kan erstatte atomvåpenkappløpet i fremtiden. President Vladimir Putin uttalte seg om dette i 2017, der han påpekte at nasjonen som leder AI i fremtiden vil bli «verdenshersker»¹²².

En annen frykt er på hvilken måte kunstig intelligens kan bidra til sosial manipulering på f.eks. TikTok¹²³. Det er en app som er avhengig av en AI-algoritme som tilpasser innhold basert på hva brukeren responderer positivt og negativt på. Systemene for å unnlåte skadelig og uriktig innhold er svært svake. Dette gjør det enkelt å publisere Fake-News, som AI igjen kan gjøre enda mer troverdig gjennom teknologi. Det finnes en rekke eksempler på videoer der ansikter til politikere er blitt redigert på en annen person. Teknologien er så velutviklet at det kan være vanskelig å skille mellom virkelighet og falskhet. Politikere har blitt mer og mer avhengige av å fremme synspunktene sine på sosiale plattformer.

Man kan argumentere for at AI er det viktigste verktøyet vi har for å løse problemene vi står ovenfor. På en annen side kan AI også bli vårt største problem. Det er helt avgjørende at nødvendige lover og regler innføres, slik at man kan forhindre eventuell misbruk av en slik ressurs. I tillegg bør de etiske dilemmaene angående AI diskuteres nøye og ofte.

I årene som kommer vil kunstig intelligens etter all sannsynlighet totalt forandre menneskenes vilkår, innenfor arbeidslivet, men også privat. Utviklingen går svært raskt til tross for at vi befinner oss i helt i begynnelsen. Vi kan bare arbeide for at vi klarer å bevare kontrollen over AI, slik at det kan bli et gode for menneskene, og ikke en trussel.

Unødvendig likestilt

Skrevet av Sunniva Sæterdalen

Det å være likestilt innebærer å ha like rettigheter, men ikke at vi skal være klin like. En matematiker ville sagt at $XY \neq XX$. Det betyr ikke at vi ikke kan ha lik verdi, eller at vi ikke skal ha like muligheter. Det betyr bare at vi er forskjellige, som jo kan være bra. For istedenfor å være like, kan vi ikke heller komplimentere hverandre?

Store norske leksikons definisjon av likestilling sier at man ikke skal diskriminere eller forskjellsbehandle på grunnlag av medfødte egenskaper. Likestilling betyr at alle personer skal ha like rettigheter og muligheter i samfunnet, uavhengig av blant annet kjønn, funksjonsevne, seksuell orientering, alder, etnisitet og religion¹²⁴.

I Norges historie kan vi se bevis på at det har vært diskriminering på statlig nivå i de tidligere lovene. Blant annet så har vi hatt §2¹²⁵ som forbød jøder inngang til riket, og §213¹²⁶ som forbød homofile relasjoner. Nå som disse lovene er avskaffet og man har Likestillings- og diskrimineringsloven¹²⁷, er vi i teorien og i praksis likestilte. Det er bra vi har kommet hit.

Herfra er det verdt å drøfte ved utsiktene. Målet med essayet er ikke å være *mot* likestilling, men å undersøke om den videre likestillingskampen kan gjøre mer vondt enn godt, og å se nærmere på hva som ligger bak argumentene i dagens likestillingsdebatt. Dette essayet skal ta for seg kjønnslikestilling ved å utforske to ofte brukte argumenter til at menn og kvinner ikke er likestilte, problemene med dagens likestillingsdebatt og konsekvensene av den.

Lønnsgapet beviser ikke kvinnesdiskriminering

Det første temaet som ofte nevnes er lønnsgapet. Ung.no viser til undersøkelser gjort av SSB som skriver at kvinnens bruttoinntekt er 68 prosent av mannens bruttoinntekt¹²⁸. Det vil si at dersom en mann tjener 100 kroner, tjener en kvinne kun 68 kroner, ergo tjener han 47 prosent mer enn kvinnen. Lønnsgapet begrunnes med at kjønnene har tendenser til å velge forskjellige yrker, men også at «mannsdominans» og diskriminering på arbeidsmarkedet spiller en rolle. En internasjonal studie¹²⁹ i samarbeid med UIO har derimot justert forskjeller i utdanningsnivå, alder og hel- eller deltidsansettelse. Da er lønnsforskjellen i årslønn på jobbnivå 8,6 prosent, og

på timelønn er den 4,6 prosent. Studien sier også at en situasjon der menn og kvinner har samme jobb, tjener kvinner mindre enn menn.

Det blir likevel upresist eller svakt ubegrunnet å kalle dette for resultatet av kjønnsdiskriminering. Det er i så fall bare en antakelse fordi studien ikke har regnet på faktorer som arbeidseffektivitet, arbeidsgiverens inntekt per ansatt og ansettelse i privat versus offentlig sektor. De har antatt at arbeidet er likt, noe det er like nærliggende å betvile som at dette handler om diskriminering på grunn av kjønn. Noe de nevner som feilkilde er at individuelle lønnsforhandlinger ikke er tatt i betraktning. Det at menn oftere ber om lønnsøkning og høyere lønnsøkning er en mer sannsynlig forklaring til forskjellen på 4,6 prosent i timelønn¹³⁰. Men i årslønna kan faktorer som antall timer arbeid, fri fra jobb (eks. omsorgsarbeid, etc.), og en mindre forskjell i timelønn som resultat av svakere lønnsforhandlinger være forklaring på den litt større forskjellen på 8,6 prosent. Det vil si at individuelle faktorer og faktorer som ikke kan måles kan være forklaringen på en forskjell som ikke noe diskriminerende system kan ta ansvar for.

Menn har oftere lederegenskaper

Kun 14 prosent av ledere i bedrifter er kvinner¹³¹, og mellom 30-45 prosent av representanter i kommune- og fylkestyrer og på Stortinget er kvinner¹³². Hvorfor er det sånn? Dette kan skyldes noen av personlighetsforskjellene kvinner og menn har. Vi er mer like enn vi er ulike, men ulikhetene blir spesielt tydelige når vi ser på yrker og lønn i makroperspektiv. Ifølge Jordan Peterson, og studien han referer til, viser menn større tendenser til å være konkurransevillige, selvsikre, kritiske, usympatiske og selvstendige. Kvinner viser derimot større tendenser til å være nevrotiske, ekstroverte, medfølende og omsorgsfulle¹³³. De mennene i lederposisjonene er gjerne de ekstreme versjonene av alle personlighetstrekkene som ble nevnt. Det er en utrolig liten andel av befolkningen som får være ledere i bedrifter, og som får være i posisjoner med politisk makt. Det er ikke at en kvinne ikke kan ha personlighetstrekkene som menn har, men logisk sett vil det være utrolig mange færre av dem. Noe som er med på å forklare overvekten av menn i «maktposisjoner», iallfall sannsynlig nok til at det bør tas med i den kritiske gjennomgangen av om kjønnsdiskriminering er begrunnelsen for manglende kvinnelig representasjon på toppen i næringslivet.

Det er flere menn som både tjener mer og innehar lederroller i arbeidslivet enn kvinner. Dette er ikke ensbetydende med at «systemet» er kvinnefiendtlig eller -diskriminerende. Selv med lønnsgapet er dette bare en antakelse som like gjerne og bedre kan forklares av de personlighetsforskjellene forskningen kan spore mellom kjønnene. Menns tendens til å være mer selvsikre, selvstendige og usympatiske gjør det lettere å få lederstillinger eller å tilegne seg politisk makt. Noen vil mene at dette er «kjønnsdiskrimineringen» i seg selv. På den annen side bør man nødig besylde eiere og styreledere, som ansetter ledere, for å velge den lederen som er best egnet for jobben. Dersom dette oftest er menn, er ikke dette fordi de misliker kvinner, ønsker å diskriminere dem eller favorisere mannen. For å være en leder, trenger man et sett med kvaliteter og egenskaper som selvsikkerhet til å lede og ta beslutninger, som å si opp en ansatt og inngå avtaler. Det er aldeles ikke slik at kvinner ikke har disse egenskapene, det er bare at flere menn enn kvinner har dem.

Likestillingsdebatten er følelsesstyrt

Problemet med dagens likestillingsdebatt er at det ikke er mye å kjempe for. Likevel tror jeg ikke at kvinnekampen er tjent med å benytte seg av begreper som «kvinne-diskriminering» helt ukritisk. Det gir motparten grunn til å se nærmere på om dette faktisk stemmer.

Som storsamfunn kan det være verdt å spørre seg om man likevel ikke skal ha flere kvinner i lederposisjon, kun for å være til inspirasjon for andre kvinner. Dette vil jeg likevel argumentere mot, da kvinner også kan ha menn som forbilder. Det jeg da er kritisk til, er kjent som identitetspolitikk. Vi burde ha andre *ledere*, og ikke nødvendigvis andre av *samme kjønn*, som forbilder. Det er nemlig dette narrativet vi må endre for å få reell likestilling, der kjønn ikke betyr alt.

Vi burde ikke endre meritokratiske ansettelser med mindre det finnes svært gode grunner for det. Videre burde vi ikke benekte biologiske sammensetning. Samtidig går det an å ikke benekte at det faktisk finnes diskriminering av både kvinner og menn, og dette på grunn av kjønnsbestemte faktorer. Dette burde vi bekjempe. Men hvor eksisterer denne kjønnsdiskrimineringen i Norge?

Det kan hende vi gjør oss selv en bjørnetjeneste når vi overdriver fokuset på likestilling. Målet med likestilling burde for eksempel ikke være å oppnå en 50/50 kvotering av kjønn der det ikke

er nødvendig. Se for deg at du kommer inn på en utdanning, men du får vite at du bare kom inn fordi du ble prioritert på grunnlag av kjønnnet ditt. For jenters del, som er overrepresentert i medisinfaget i dag, kan du også snu om på det. Se for deg at du jobber hardt hele veien på skolen, og så ikke får plass, fordi en gutt ble kvotert inn. En gutt som jobbet mindre hardt enn deg. Ville ikke dette være selve definisjonen på kjønnsdiskriminering?

Det tredje aspektet er hvilken samfunnstjeneste man gjør, når man kvoterer fremfor å ansette basert på kvalifikasjonene. Jeg mener vi burde leve i et samfunn der du kan forvente å få hjelp av den aller beste legen. Dersom dette er en kvinne, burde det ikke være en kvotert mann i stedet. Se også for deg hvilke konsekvenser det i verste fall kan få dersom vi kvoterer 50 prosent kvinner i næringer som bygg og anlegg, brannvesen og militære.

Likestillingskampen kan bli diskriminerende

Før handlet likestilling om å gi kvinner de samme rettighetene som menn, noe vi har i dag. Det er faktisk ulovlig å diskriminere. Målet var å flytte på startstreken slik at vi alle har like muligheter. I dag kan man diskutere om en videre «likestillingskamp» har for mål å dytte menn ned i kvinners favør, som når vi snakker om kvinnelig kvotering til høyt betalte yrker, men ikke til lavt betalte yrker.

Når vi snakker om likestilling, snakker vi oftest om kvinner. Da reduseres et viktig mål til å handle om én gruppe og identitet. Men hva med når menn opplever sin identitet truet? Frem til nå har de gjerne blitt sett på som «sutrekopper», når menn tross alt er på toppen av samfunnet. Samtidig, er menn også på bunnen av samfunnet. De er overrepresentert i for eksempel arbeidsulykker og bærer de tyngste byrdene i samfunnet.

Noen av dagens mest kjente mannesaksforkjempere er Jordan Peterson, Ben Shapiro og Andrew Tate. Av feminister blir de ofte stemplet som kvinnehatere. Etterlatt står unge menn, som ser opp til disse tre, uforstående til hva feministene egentlig snakker om. Jeg tror ikke en slik feminisme vil vinne mer frem i samfunnet. En reell likestillingskamp bør være åpen for å se nærmere på hva slike figurer egentlig mener.

Det er bra kvinner har valgfrihet og rettigheter vi ikke hadde før. Men med disse kampene, kom også en utbredt identitetskrise. For nå skal ikke mannen lenger være hovedforsørgeren, og

kvinnen skal ikke lenger passe hjemmet. Det har bidratt til en forvirring for noen som er vokst opp i konservative hjem der kjønnsrollene var tydeligere. Det er ikke det at resultatet ikke er godt, men det kan være viktig å diskutere overgangen.

Herfra og fremover blir det viktig å diskutere hva som er målet. Skal vi ha 50/50 likestilling? Har vi da vurdert at dette kan innebære en så omfattende endring at man ikke ville hatt nok arbeidskraft? Er det like muligheter, eller likt utfall vi ønsker oss? Vi kan starte noenlunde likt, men hardt arbeid og litt flaks vil avgjøre hvor i livet man ender opp. Innebærer dette også en endring i familiedynamikken? Én forelder må alltid ofre litt arbeidstid for å ta vare på de kommende generasjonene.

Problemer løses best når vi snakker sant

Dersom vi skal løse problemer med likestilling i Norge, nytter det ikke å fremme feilaktige bilder som forklaringen på problemet. For at vi skal løse problemet, må vi helt presist vite hva det er. Essensen er at det er forskjeller mellom menn og kvinner som blir mest tydelige i makroperspektiv. Vi har fundamentalt forskjellige egenskaper og personligheter som vi ikke kan endre på. Argumentene som brukes i likestillingsdebatten mangler grunnlag, noe som gjør at de ikke har forhandlingskraft.

Så hva er løsningen?

Løsningen er derfor å fjerne kvoter og kjønnsspoeng for gode og motiverte studenter og arbeidere. Lønnsforskjeller er en utfordring vi kan gjøre noe med, men det må komme fra kvinnene selv ved å forhandle lønnen bedre.

Siden vi velger ulikt lønnede jobber, må vi se bort ifra lønnsforskjellen ved valg av yrke. Noen vil alltid ha fordeler, men det er svakt begrunnet å skylde på noe diskriminerende system. Dersom det virkelig var slik at det var billigere for en arbeidsgiver å velge kvinne i stedet for mann, i en jobb hvor de presterer helt likt, er det grunn til å spørre seg hvorfor arbeidsgiver ikke bare gjør det?

Til slutt må vi være enda mer kritiske fremover, slik at vi ikke begynner å diskriminere både kvinner og menn – ironisk nok i likestillingskampens navn.

Det norske skolesystemet og fraværsgrensen

Skrevet av Tiril Sofie Røstad

Det norske skolesystemet har vært et sentralt tema i debatter i lang tid, og det er ikke uten grunn. Situasjonen på de videregående skolene i landet har ført til en generasjon av elever som står overfor en rekke utfordringer relatert til høye krav og forventninger til deres akademiske prestasjoner. Dette kan ha negative effekter på deres fysiske og psykiske helse, og kan ha langvarige konsekvenser for deres trivsel og utvikling.

En av de mest påfallende utfordringene i dagens skolesystem er innføringen av fraværsgrensen, som har som mål å redusere elevfraværet. Imidlertid har dette tiltaket vist seg å ha negative konsekvenser for elevenes mentale helse og trivsel, spesielt for elever som allerede sliter med psykiske helseproblemer. Kravene om å være til stede på skolen kan føre til økt stress og press, og kan dermed forverre deres helsetilstand ytterligere.

For å løse dette problemet kan fraværsgrensen bli fjernet eller justert for å gi elevene mer fleksibilitet i å velge når de skal være til stede på skolen. En slik justering vil gi elevene mer tid til å fokusere på skolearbeidet når de faktisk er til stede, samtidig som det reduserer stresset og presset som følger med å bli tvunget til å møte opp på skolen. Videre kan det bli vurdert å introdusere alternative tiltak for å redusere elevfraværet, for eksempel å gi elever mulighet til å ta del i undervisning via digitale plattformer eller til å jobbe med oppgaver hjemmefra.

Det høye antallet prøver og oppgaver som elever må forholde seg til i løpet av et skoleår kan føre til en rekke negative konsekvenser. Studier viser at stress og press i skolen kan føre til redusert trivsel, økt angst og depresjon hos elever¹³⁴. I tillegg kan den stadige strømmen av prøver og oppgaver føre til at elever blir overarbeidet og mister motivasjonen for læring¹³⁵.

En mulig løsning på dette problemet er å redusere antall prøver og oppgaver som elever må ta i løpet av et skoleår. Dette kan gjøre at elevene får bedre tid og ressurser til å fokusere på hver enkelt oppgave, noe som igjen kan føre til at de får bedre læringsresultater og økt motivasjon for læring. Videre kan dette også bidra til å redusere belastningen på elevenes mentale helse

og velvære, noe som igjen kan føre til at de trives bedre på skolen og får en mer positiv læringsopplevelse¹³⁶.

Det er imidlertid viktig å påpeke at det ikke nødvendigvis er antallet prøver og oppgaver i seg selv som er problemet, men heller hvordan de brukes og vektlegges i skolesystemet. Prøver og oppgaver kan være en viktig måte å måle elevens kunnskap og ferdigheter på, men det er viktig å sørge for at de ikke blir brukt som den eneste måten å vurdere elevene på. Skolen bør også legge til rette for andre måter å vurdere elevene på, som for eksempel muntlige presentasjoner eller prosjektarbeid.

I tillegg til å redusere antall prøver og oppgaver kan det også være viktig å se på hvordan skolen kan tilrettelegge for bedre forberedelse til prøver og oppgaver. Dette kan innebære å gi elevene mer tid og ressurser til å øve og forberede seg på eksamener og andre prøver. Skolen kan også tilby støtte og veiledning til elever som sliter med stress og press i skolesammenheng, for eksempel ved å tilby psykologtjenester eller samtalegrupper¹³⁷.

Skolearbeid kan ofte representere en betydelig belastning for elever, og for mange kan det føre til en opplevd mangel på tid til avslapning og fritidsaktiviteter. Dette kan føre til negative konsekvenser for elevers mentale helse, og det er derfor viktig å forsøke å imøtekomme elevers behov for balanse mellom skolearbeid og fritid. Videre kan skolens modell for læring og evaluering representere en utfordring for elever med forskjellige læringsstiler og -behov, og det bør derfor være mulighet for mer fleksible og tilpassede tilnærminger til læring.

Sammenligning av elever basert på karakterer og prøver kan føre til en opplevelse av mangel på selvtillit og mestring hos noen elever, og det bør være en mer positiv tilnærming til læring for å øke motivasjon og prestasjon. Tilgjengeligheten av ressurser og støtte for elever med psykiske helseproblemer er også en viktig faktor for å fremme elevers mentale helse og trivsel, og det bør være en økt satsning på tilgang til rådgivning og tilpasset undervisning.

Endelig kan det også være nyttig å vurdere den hyppige bruken av prøver og vurderinger som mål for elevers prestasjon og læring. Fokus på forståelse av faget og anvendelse av kunnskapen i praksis kan være mer konstruktiv enn en karakterbasert tilnærming, og kan også bidra til å redusere opplevd press og stress hos elever. Samlet sett er det derfor viktig å ta

hensyn til de ulike faktorene som kan påvirke elevers mentale helse og trivsel i skolesystemet, og å forsøke å fremme en mer balansert og positiv tilnærming til læring og evaluering.

Samlet sett er det viktig å finne løsninger som tar hensyn til elevenes behov og som kan bidra til å redusere stress og press i skolen. Ved å redusere antall prøver og oppgaver og tilrettelegge for bedre forberedelse, kan skolen gi elevene bedre muligheter til å utvikle seg på en trygg og god måte. Det er på tide å tenke nytt og ta skolehverdagen tilbake til elevene ved å implementere tiltak som bedrer deres mentale helse og velvære, samtidig som man opprettholder et høyt faglig nivå.

Nyhetsformidling i den digitale tidsalder:

Kampen for en felles sannhet

Skrevet av Vivi Engebrigtsen

Ifølge en studie gjennomført av Fritt ord for 2022 er Norge i verdenstoppen når det kommer til presse- og informasjonsfrihet. 99% av befolkningen fulgte i 2022 med på nyheter, og nyhetsforbruket er høyt på tvers av aldersgruppene. Samtidig blir generasjonsskillet på nyhetsplattformene stadig større, og algoritmestyrte sosiale medier som TikTok, YouTube, Facebook og Instagram overtar mer og mer som nyhetskilde¹³⁸. Særlig for dagens unge er det akselererende frafallet fra tradisjonelle nyhetskilder et faktum. Hvilke utfordringer møter vi i overgangen fra tradisjonell presse til sosiale medier som viktigste informasjonskilde? *Hvordan skal vi i fremtiden sikre den avgjørende omfattende distribusjonen av nyanserte og sanne nyheter i et stadig mer digitalisert Norge?*

Utfordringene ved overgang til sosiale medier som nyhetskilde er i hovedsak knyttet til to momenter. Det første problemet er at disse plattformene styres av algoritmer som har som eneste oppgave å maksimere brukstiden vår, gjennom å utelukkende vise oss innhold vi liker. Det danner en feilaktig nyhets- og samfunnsoppfatning fordi innholdet ikke er representativt for hele bildet. De påfølgende konsekvensene er ekkokamre, økt polarisering og splittelse i befolkningen, og i verste fall radikalisering. Medienes oppsett er altså i seg selv et hinder for nøytral og samlende folkeopplysning.

Det andre problemet er at innholdet på plattformene produseres av brukerne selv, uten å modereres av en redaktør. Kombinert med en massiv teknologisk utvikling gjør dette at det går raskere og enklere enn noen gang å produsere og distribuere falske nyheter, noe som kan skape splid og kaos i samfunnet – en mulighet vi har flere eksempler på at mektige utenlandske aktører har benyttet seg av¹³⁹. Disse to problemene forverrer hverandre; blant annet ser vi at medieforum med godt utviklede ekkokamre er ekstra sårbare for falske nyheter¹⁴⁰. Begge er alvorlige trusler mot fremtidens digitale nyhetsdistribusjon.

Det som hovedsakelig sinker effektive mottiltak, er det faktum at vi på nasjonalt nivå ikke har myndighet over endringer i sosiale mediers struktur. Avgjørelsene i slike spørsmål er overlatt

til mektige, transnasjonale eierselskaper. Forretningsmodellen med personaliserende algoritmer er såpass populær og lønnsom at troen på at den vil endres til demokratiets beste, er naiv. Samtidig er selskapene interessert i å motvirke spredningen av falsk informasjon. Et eksempel på tiltak så vi etter stormingen av den amerikanske kongressen i 2021. Etter lang tids kritikk for at daværende president Donald Trump uhindret fikk dele feilinformasjon på Twitter, reagerte plattformen på de voldelige opptøyene den 6. januar ved å stenge presidenten ute på permanent basis¹⁴¹. Dette bidro til utviklingen av *Truth Social*, Trumps sosiale medium, som i desember 2022 hadde over 2 millioner brukere¹⁴².

Sensur er på den ene siden å beskytte allmennheten fra desinformasjon og hindre at konspirasjonsmiljøene bruker media til rekruttering. Samtidig er disse miljøene bygget på mistillit. Sensur av enkeltpersoner, som med Trump, forsterker utenforskapet og mistilliten som allerede vokser i dem, og er en bannlysning fra den gjenopprettende demokratiske diskusjonen. Å skyve konspirasjonsteoretikere inn i internetts dypeste hjørner er åpenbart ingen god løsning. Teknologi som oppdager og blokkerer kunstig innhold – som «deepfakes» og stemmesimulering – vil derimot være viktige verktøy i fremtidens kamp mot falsk informasjon.

Det er vanskelig å fastslå nøyaktig hvorfor sosiale medier gradvis overtar som nyhetskilde, eller forutse hvordan utviklingen blir i fremtiden. Likevel vet vi at utstrakt bruk av internett begrenser vår konsentrasjonsevne¹⁴³, og gjennomsnittlig konsentrasjonsintervall har de siste årene sunket drastisk¹⁴⁴. Vi kan derfor anta at en av årsakene er formatets tilgjengelighet. Etter hvert som tidsbruken på sosiale medier øker, er det grunn til å frykte at unges evne og vilje til å sette seg ordentlig inn i en sak vil svekkes ytterligere i fremtiden. Det er nemlig en ond sirkel: vi velger sosiale medier som nyhetsplattform fordi det er mindre krevende, og det i gjør oss dårligere til å håndtere mer krevende formater. Dersom vi samtidig er ukritiske mottakere av falske nyheter, kan det svekke tilliten til tradisjonelle medieplattformer, og frafallet blir enda større.

En viktig oppgave for de tradisjonelle mediene blir derfor å bygge bro ved å tilpasse innholdet og formatet sitt – enten på egne plattformer eller så det kan tilbys innhold på SoMe-plattformene. Denne overgangen skjer allerede, både i og utenfor mediehusene. I hvert eneste tiltak er utfordringen å finne en balanse mellom tilgjengelighet og bredere publikum på den ene siden og kvalitetsinnhold og nyanse på den andre.

Når alt kommer til alt, må det viktigste ansvaret for å sikre fremtidens nyhetskonsument ligge hos enkeltmenneskene selv. Derfor må utdanningssystemet være skikket til å ruste dem til dette. I verdigrunnlaget for Fagfornyelsen av 2020 står det at elevene skal gis «en forståelse av vitenskapelig og kritisk tenkning» og «kunne vurdere ulike kilder til kunnskap og tenke kritisk om hvordan kunnskap utvikles»¹⁴⁵. I de enkelte læreplanene og i klasserommene oppleves det imidlertid som at faglig kildekritikk vektlegges. Dette holder ikke.

Undervisningen på skolen må gjøre elevene oppmerksomme på eget bias og fremme kildekritikk i både akademisk og privat sammenheng. Det er i tillegg helt sentralt at opplæringen henger med i den teknologiske utviklingen, og anerkjenner at det med tiden kan bli håpløst å skille forfalsket og sann informasjon fra hverandre på ikke-modererte plattformer. Slik vil skolen bidra til å bremse frafallet fra tradisjonelle nyhetskilder.

Digitalisering åpner en hel verden av muligheter, men samtidig står vi ovenfor en galopperende teknologisk utvikling, stadig mer bruk av avhengighetsskapende sosiale medier og økende spredning av konspirasjonsteorier og desinformasjon. Det gir eierselskaper, tradisjonelle nyhetsformidlere og utdanningssystemet viktigere oppgaver enn noen gang. Til slutt er det likevel opp til de enkelte å være årvåkne og kritiske samfunnsdeltakere, ikke tankeløse informasjonsforbrukere. Vi må samle oss rundt en felles grunnleggende verdensoppfatning – den uerstøttelige grunnmuren i et fungerende samfunn.

Skatteprioriteringer i årene fremover

Skrevet av William Lindholm

«Jeg hadde ønsket at de hadde blitt her, både Kjell Inge Røkke og andre. Jeg tror det har mye å si for Norge over tid at den private kapitalen beholdes i Norge.» sier Sp-nestlederen Ola Borten Moe til *Dagens Næringsliv* den 15.mars¹⁴⁶.

Å se et i utgangspunktet konservativt, og derav nasjonalkonservativt parti uttale seg på denne måten er en beroligende tanke. Senterpartiet slo seg sammen med Arbeiderpartiet og lot mye av økonomipolitikken sin få løse tøyler for å få denne plassen. Nå kan det virke som de er med på tanken om at man er nødt til å spille på lag med det private, istedenfor imot? Moe mener at formueskatten blant andre skatter må senkes, det er jeg helt enig i, men endringen kommer for sent, nå har allerede 49 rike skattebetalende innbyggere flyttet til Sveits!

I 2022 foreslo Høyre i sitt alternative statsbudsjett¹⁴⁷, å senke formueskatten med hele 2,4 milliarder kroner. Å åpne opp for å skape verdier de høyreorienterte partiene lenge har vært med på. Nå virker det som Moe også er enig denne tankegangen. For med de 49 rike landsmennene som nå har flyttet fra Norge til Sveits etter Støre- og Vedum-regjeringen, har de tatt med seg 1 milliard mulige skatteinntekter i året. Det betyr 1,9 milliarder mindre i formueskatt til de rike, og den vanlige familien må betale prisen.

Videre sier Moe at resolusjonskomiteen i Senterpartiet vil legge frem forslag om å innføre et jobbskattefradrag i de delene av landet der arbeidsdeltagelsen er lavest. Dette er en ordning Høyre selv gikk til valg på i 2021, og ble påfølgende kritisert av Arbeiderpartiet (Ap), Landsorganisasjonen i Norge (LO) og Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO). Det kan virke som Senterparti-nestlederen foretrekker Høyres alternative budsjett, og det er forståelig!

Med Ukraina-krisen som øker priser og kostnader, skal man kunne beholde mest av pengene selv, Moe trekker helt riktig konklusjon i å dermed innføre et jobbskattefradrag. Men for at flere skal komme ut i arbeid må det også være lønnsomt å ansette. Moe sin partileder, Vedum, og tilhørende Senterpartiet, var de samme som økte arbeidsgiveravgiften betydelig. Noe som har blitt sterkt omtalt for et næringsliv-fiendtlig sjakktrekk i etterkant.

Å øke arbeidsgiveravgiften virker mot sin hensikt, skal man la verdier skapes og blomstres, nytter det ikke å «effektivisere» den private sektor til den grad at det blir ugunstig å ansette og lønne det vanlige folk godt. En bedrift med 1 million kroner til gode i året for å ansette 10 ungdommer, må betale 14,1% i arbeidsgiveravgift per dags dato. Som fører til at 1 million blir til i underkant av 900.000 kroner, da er 10 arbeidsplasser gjort om til 9, kanskje 8. Høyre-partiene har en særlig forståelse for hva som skaper vekst i samfunnet, å populistisk mene at man skal skatte de rike, ser vi tydelig nå at ikke fungerer når de rike flytter og skatter faller på vanlige folk. Vi opplever at det finnes en grense for når skatten gjør for vondt til at det blir uforsvarlig å fortsette å bo i Norge som rik. Utfallet blir at vanlige folk får det korte strået.

Nå som Moe allerede er godt i gang, vil jeg anbefale han å ta en nærmere titt på grunnskatten som partiet hans i utgangspunktet er for. Grunnrenteskatten på havbruk og vindkraft fører til at markedet blir usikkert, og investeringer i norsk energi og havbruk blir uforutsigbare. Regjeringen foreslår å iverksette skattene fra 1. januar 2023, basert på normpriser fra børsen.

Høyre foreslår i sitt alternative budsjett å la være med å innføre en grunnrenteskatt basert på børsen, dette ødelegger fastprisavtaler som store havbruksbedrifter har, men også små. Moe som nå har tatt en vending fra resten av partiet, burde la ballen trille og ta et standpunkt også her, slik at det blir gunstig å investere i Norge. Skal man ha et godt statsbudsjett, er man nødt til å bygge rundt næringslivet, og jobbe hånd i hånd med dem. Gjør man dette, ser jeg for meg et Norge blir desto mer styrket for økonomiske kriser ved neste finanskrise. Hvor vi har latt oss oppbygge verdiene som skal til, og arbeidsplasser verdsatt så mye at det vanlige mennesket tåler tøffe tider.

Da regjeringen kom med forslaget om grunnrenteskatt på vindkraft, uttalte Prime Capital, et selskap som har investert store ressurser i Norge seg. *“This is the final straw. From now on, we would rather invest in Sweden, Finland, or even the Dominican Republic, because the framework conditions are much more stable there”*¹⁴⁸. Arbeiderpartiet og Senterpartiet har hevet seg over markedet, nå slår det hardt tilbake, på alle kanter. Prime Capital fortsetter, *“we would need to double the price of power to counter the tax effect. That means that Norsk Hydro and Alcoa needs to pay double or triple their current power price.”* På lik linje som med formueskatten og arbeidsgiveravgiften virker regjeringens politikk fin ved første øyekast. Samtidig skjuler den andre siden av stenen en dystopisk virkelighet, dyrere strøm for norske

folk. Det er ingen land utenom diktaturer som Nord-Korea, som selvstendig klarer å styre markedet, derfor er vi nødt til å legge til rette for markedet.

Med slik skattepolitikk i grunn, har vi råd til å gjøre folks økonomi bedre. Høyre sitt forslag innebærer å øke personfradraget med 5000 kroner, økt sats i minstefradraget, reduserte fagforeningsfradrag og økt barnetrygd med 3000 kroner. Dette sammenlagt med nedjusteringen i formueskatten fører trolig til en lettere hverdag for en typisk norsk familie. Faktisk er det regnet på, Høyres samlede forslag minsker skattene generelt for en som tjener mellom 500 000 kroner til 550 000 kroner med 2,8 milliarder kroner, mens regjeringen kun minsker det med 1,8 milliarder kroner. Dette er en hel milliard ekstra Høyre har fått plass til det vanlige folk, det vanlige folk regjeringen gikk til valg på.

Når grunnmurene er satt på plass, næringslivet er fornøyd, og den vanlige familie støttet, ja så kan man tilpasse budsjettet miljøet, sykehusene, grunnskolene, strømstøtten, og arbeidsplasser. Men hvordan har vi finansiert dette? Blant annet fordi vi velger å skattlegge strømprofitørene som tjener stort på norsk strøm. Dette er forsvarlig politikk, og politikk som fungerer. Vi er nemlig i en økonomisk krise, men det er ikke første gang Norge møter utfordringer. Corona pandemien kom som et sjokk, og se så mye bedre enn eksempelvis Sverige vi kom oss ut av det. Nå er bordet snudd. Vi ser at Sverige profiterer på våres tapte kjøpekraft, trolig blant annet fordi de ikke har verken grunn-, rente-, eller formueskatt.

Gjør vi dette sitter vi kanskje om noen år i en posisjon der vi i det minste kan leve litt mer bekymringsfritt. Kanskje kan vi til og med tiltrekke oss utenlandske milliardærer på tross av at vi er en velferdsstat, i bytte mot flott natur, og en næringsliv-vennlig regjering.

-
- ¹ Store norske leksikon, s.v. «informasjonssamfunn» av Eirik Rossen. 08.10.2019. <https://snl.no/informasjonssamfunn>
- ² Westeng, «Atferdsbiolog: - En kvinne kan når som helst gå ut å finne seg en kjæreste, bare hun senker kravene.» *Nettavisen*. 27.05.2019. <https://www.nettavisen.no/livsstil/atferdsbiolog-en-kvinne-kan-nar-som-helst-ga-ut-a-finne-seg-en-kjaeste-bare-hun-senker-kravene/s/12-95-3423681858>
- ³ NOU 2019: 3. *Nye sjanser – bedre læring*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/8b06e9565c9e403497cc79b9fdf5e177/no/pdfs/nou2019201900030000ddpdfs.pdf>
- ⁴ Big Think. *Male inequality, explained by an expert / Richard Reeves*. YouTube. 04.01.23. <https://www.youtube.com/watch?v=DBG1Wgg32Ok>
- ⁵ Roser, «Economic Growth» *Our world in data*. 2013. <https://ourworldindata.org/economic-growth>
- ⁶ Pretosyan, «Leading markets for VPN usage among internet users worldwide as of 2nd quarter 2017.» *Statista*. 07.07.2022. <https://www.statista.com/statistics/301204/top-markets-vpn-proxy-usage/>
- ⁷ Pretosyan, 2022.
- ⁸ Mao, Yue, Yinghua Ye. «Specific Antecedents of Entrepreneurial Intention Among Newly Returned Chinese International Students». *Frontiers in Psychology* 12:622276 (April 2021). DOI: 10.3389/fpsyg.2021.622276
- ⁹ Harsha, Don. «Taking China's pulse.» *Harvard Gazette*. 9.7.2020. <https://news.harvard.edu/gazette/story/2020/07/long-term-survey-reveals-chinese-government-satisfaction/>
- ¹⁰ Harsha, 2020.
- ¹¹ Amnesty International, «Vaksinegigantene blir søkkrike - fattige land lider.» 21.09.2021. <https://amnesty.no/vaksinegigantene-blir-sokkrike-fattige-land-lider>
- ¹² Leger Uten Grenser, «Utvikling av vaksiner og medisiner.» 22.04.2020 <https://legerutengrenser.no/helse/utvikling-av-vaksiner-og-medisiner>
- ¹³ Schei, Edvin, Eivind Meland. «Medisinske fremskritt - og hva så?» *Bergens Tidende*. 09.01.2007. <https://www.bt.no/btmeninger/kronikk/i/KLez6/medisinske-fremskritt-og-hva-saa>
- ¹⁴ International Energy Agency. «Nuclear Electricity». 2019. <https://www.iea.org/reports/nuclear-electricity>
- ¹⁵ Helsedirektoratet. «Trivsel i skolen.» 01.06.15. https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/trivsel-i-skolen/Trivsel%20i%20skolen.pdf/_attachment/inline/9e76ad2b-14eb-4c5f-bf8b-e157f5efcc06:176ea3b766b3d06407dbd9395c3b1776682c5ab7/Trivsel%20i%20skolen.pdf
- ¹⁶ Utdanningsdirektoratet. «Flere jenter søker guttedominerte utdanningsprogram.» 16.03.23 <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-videregaende-skole/analyser/flere-jenter-soker-guttedominerte-utdanningsprogram/>
- ¹⁷ «UF study of lice DNA shows humans first wore clothes 170,000 years ago.» *University of Florida News* 06.01.2011. <https://news.ufl.edu/archive/2011/01/uf-study-of-lice-dna-shows-humans-first-wore-clothes-170000-years-ago.html>
- ¹⁸ Reese, «Fashion History, Evolution, & Timeline.» 16.04.2022. *Study.com* <https://study.com/academy/lesson/the-history-of-fashion-trends-design.html>
- ¹⁹ Igini, Martina. «10 Concerning Fast Fashion Waste Statistics.» *Earth.org* 02.08.2022. <https://earth.org/statistics-about-fast-fashion-waste/>

-
- ²⁰ Rauturier, Solene. «What Is Fast Fashion and Why Is It So Bad? ». *Good on You*. 01.04.2022. <https://goodonyou.eco/what-is-fast-fashion/>
- ²¹ Ruiz, Arabella. «17 Most Worrying Textile Waste Statistics & Facts» *The Roundup*. <https://theroundup.org/textile-waste-statistics/>
- ²² Lorentzen, «Skjermbruk blant unge fortsetter å øke.» *Forskning.no*. 15.08.2018. <https://forskning.no/barn-og-ungdom-internett-ntb/skjermbruk-blant-unge-fortsetter-a-oke/1219629>
- ²³ NRK Debatten. *Unge bruker en hel arbeidsdag på mobilen*. 31.01.2023. <https://tv.nrk.no/serie/debatten/202301/NNFA51013123/avspiller>
- ²⁴ Torp, «Skolen burde ha en holdning til sosiale medier.» *Aftenposten*. 05.06.2018. <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/vmPBQV/skolen-boer-ha-en-holdning-til-sosiale-medier-ane-dahl-torp>
- ²⁵ Skogen, «Blir ungdoms psykiske helse påvirket av sosiale medier?» 08.02.2023. *Psykiskhelse.no* <https://psykiskhelse.no/psykiskoppvekst/felleskap/blir-ungdoms-psykiske-helse-pavirket-av-sosiale-medier/>
- ²⁶ Bjerke, «Sosiale medier er de unges viktigste nyhetskilde.» 30.09.2020. *Medietilsynet*. <https://kommunikasjon.ntb.no/pressemelding/nye-tall-fra-medietilsynet-sosiale-medier-er-de-unges-viktigste-nyhetskilde?publisherId=89456&releaseId=17892905>
- ²⁷ Dahle, Margunn & Hodøl, Hans-Olav & Kro, Ingvild & Økland, Øyvind. «Rapport basert på undersøkelse blant foreldre og lærere om barns skjermbruk skjermet barndom?» Feb. 2020. 10.13140/RG.2.2.14136.26887
- ²⁸ Redd Barna. «Undervisning i nettvett fra 1.-10. trinn» <https://www.reddbarna.no/skole/undervisning-nettvett/>
- ²⁹ Thaur, «Vi har gjort oss sårbare. » 8.10.2022. *Dagsavisen*. <https://www.dagsavisen.no/debatt/2022/10/08/vi-har-gjort-oss-sarbare/>.
- ³⁰ Helsedirektoratet. 2022. «Mulighetsstudie for antibiotikaproduksjon.» https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/mulighetsstudie-for-antibiotikaproduksjon/Mulighetstudie%20for%20antibiotikaproduksjon.pdf/_attachment/inline/877b1a9e-0236-4cec-a331-3bb304a04e2a:faac7af82b2909766b8b08dbd8d9dd8103e1725a/Mulighetstudie%20for%20a.
- ³¹ Bergsagel, «Rekordstor legemiddelmangel i 2022.» 11.01.2023. *Sykepleien*. <https://sykepleien.no/2023/01/rekordstor-legemiddelmangel-i-2022>.
- ³² Helsedirektoratet. 2022. «Mulighetsstudie for antibiotikaproduksjon.» https://www.helsedirektoratet.no/rapporter/mulighetsstudie-for-antibiotikaproduksjon/Mulighetstudie%20for%20antibiotikaproduksjon.pdf/_attachment/inline/877b1a9e-0236-4cec-a331-3bb304a04e2a:faac7af82b2909766b8b08dbd8d9dd8103e1725a/Mulighetstudie%20for%20a.
- ³³ Tekna, «aktuell forskning innenfor bygg- og anleggsbransjen». 01.03.2022. <https://www.tekna.no/fag-og-nettverk/bygg-og-anlegg/byggbloggen/aktuell-forskning-innenfor-bygg-og-anleggsbransjen/#:~:text=CO2%2Dutslippene%20fra%20bygg%2D%20og,15%25%20av%20norske%20klima%20utslipp>
- ³⁴ Codex Advokat Oslo AS, «Bærekraft, ombruk og byggevarer». <https://codex.no/bedrift/entrepriiserett/baerekraft-ombruk-byggevarer>
- ³⁵ Snøhetta, «process». <https://www.snohetta.com/process>.
- ³⁶ Byggalliansen. «Infopakke Klimakjempen». <https://byggalliansen.no/kunnskapssenter/publikasjoner/infopakkeklimakjempen/>
- ³⁷ Energi og klima, «Utslipp fra sektorer». <https://energiogklima.no/klimavakten/utslipp-sektorer/#:~:text=Produksjon%20av%20elektrisk%20kraft%20og,annen%20arealbruk%2C%20transport%20og%20bygg>

³⁸ Tekna, «aktuell forskning innenfor bygg- og anleggsbransjen». 01.03.2022.

³⁹ Codex Advokat Oslo AS, «Bærekraft, ombruk og byggevarer».

⁴⁰ Forskningsrådet, «Bygger bedre kunnskap for en mer bærekraftig byggebransje.» 16.10.2020.
<https://www.forskningsradet.no/sok-om-finansiering/hvem-kan-soke-om-finansiering/naringsliv/prosjekter-naringslivet/bygger-bedre-kunnskap-for-en-mer-barekraftig-byggebransje/>

⁴¹ BDO Norge, «Dette er lovene virksomheten må kjenne innen bærekraft». 12.10.2022. <https://www.bdo.no/nb-no/bloggen/dette-er-lovene-virksomheten-maa-kjenne-innen-baerekraft>

⁴² Vyrk. «Miljøvennlig å bygge med tre.» <https://www.vyrk.no/miljovennlig-a-bygge-med-tre/#:~:text=Tre%20er%20if%C3%B8lge%20Treteknisk%20Institutt,tre%20brukes%20i%20det%20uendelige>

⁴³ Ecotree. «How much CO₂ does a tree absorb? » <https://ecotree.green/en/how-much-co2-does-a-tree-absorb>

⁴⁴ Nore, «Jakten på klimasmart krysslimt tre.» <https://www.treteknisk.no/aktuelt/jakten-pa-klimasmart-krysslimt-tre>

⁴⁵ SINTEF. «RECONC – Resirkulert tilslag fra betongslam med CO₂-bindende egenskaper» 07.12.2021.
<https://www.sintef.no/prosjekter/2021/reconc-resirkulert-tilslag-fra-betongslam-med-co2-bindende-egenskaper/>

⁴⁶ Store Norske leksikon, s.v. «Betong» skrevet av Jan Vincent Thue. 16.07.2019. <https://snl.no/betong>

⁴⁷ SINTEF. «REconc – Resirkulert tilslag fra betongslam med CO₂-bindende egenskaper.» 07.12.2021.

⁴⁸ Standard Norge. «Passivhus.» <https://www.standard.no/fagomrader/bygg-anlegg-og-eiendom/passivhus/>

⁴⁹ Kommunalbanken Norge. «KBN Impact Report 2021. » 31.12.2021.
<https://www.kbn.com/globalassets/dokumenter/funding/green-bond-documents/kbn-impact-report-2021.pdf>

⁵⁰ Standard Norge. «Passivhus.»

⁵¹ Kommunalbanken Norge. «KBN Impact Report 2021. » 31.12.2021.

⁵² Besa.it. «Viktigheten av godt vedlikehold.» <https://www.besa.it/no/viktigheten-av-godt-vedlikehold/>

⁵³ Kommunalbanken Norge. «KBN Impact Report 2021.» 31.12.2021.

⁵⁴ Skafjeld, Anette, Sunniva Bærug. «Vil la det gro på Oslos tak.» *NRK*. 09.09.2013.
<https://www.nrk.no/osloogviken/vil-la-det-gro-pa-tak-i-oslo-1.11229426>

⁵⁵ Waaset, «Virkning av grøntområder på menneskers helse og livsstil.» *Bioforsk.no*. 2006.
<https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2507484/Bioforsk-FOKUS-2006-01-06.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁵⁶ Arkitekturskaperverdi.no. «Torggata.» <https://www.arkitekturskaperverdi.no/torggata>

⁵⁷ Nilsen, H. R., «sirkulær økonomi»

⁵⁸ Circular Economy & Deloitte, «Circularity Gap Report 2023», s. 8

⁵⁹ Ellen MacArthur Foundation, «Eliminate waste and pollution»

-
- ⁶⁰ Graham-Nye, J., «The circular economy: how it can lead us on a path to real change»
- ⁶¹ Circular Economy & Deloitte, «Circularity Gap Report 2023», s. 22
- ⁶² Circular Economy, «Circularity Gap Report Norway», s. 6
- ⁶³ Lassi, A., «Economic growth and circular economy? »
- ⁶⁴ IPCC, «Headline statements», C.1
- ⁶⁵ Vergunst, T., «Can market forces alone create a circular economy? »
- ⁶⁶ Frøvoll, G. L., «Sirkulær økonomi – hva, hvorfor og hvordan?»
- ⁶⁷ Circular Economy, «Circularity Gap Report Norway», s. 6
- ⁶⁸ Boye, E., «Sirkulær fremtid – om skiftet fra lineær til sirkulær økonomi», s. 43
- ⁶⁹ Deloitte, «Kunnskapsgrunnlag for nasjonal strategi for sirkulær økonomi -Delutredning 3», s. 13
- ⁷⁰ Solnit, «Big oil coined ‘carbon footprints’ to blame us for their greed. Keep them on the hook» *The Guardian*. 23.08.2021. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/aug/23/big-oil-coined-carbon-footprints-to-blame-us-for-their-greed-keep-them-on-the-hook>
- ⁷¹ Circular Economy, «Circularity Gap Report Norway», s. 26
- ⁷² Terracycle, «Eliminerer ideen om avfall»
- ⁷³ The Economist, «Businesses are trying to reduce, reuse and recycle. » 27.09.2018. <https://www.economist.com/special-report/2018/09/27/businesses-are-trying-to-reduce-reuse-and-recycle>
- ⁷⁴ Circular Economy, «Circularity Gap Report Norway», s. 26
- ⁷⁵ Infinitum, «Årsrapport 2021»
- ⁷⁶ International Criminal Court, «Understanding the International Criminal Court, » S. 9-10, punkt 1. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/understanding-the-icc.pdf>
- ⁷⁷ International Criminal Court, «Understanding the International Criminal Court, » S. 11, punkt 10. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/understanding-the-icc.pdf>
- ⁷⁸ International Criminal Court, «Understanding the International Criminal Court, » S. 11, punkt 9. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/understanding-the-icc.pdf>
- ⁷⁹ Welna, «The U.S. Does Not Recognize the Jurisdiction of the International Criminal Court, » *NPR*. 16.04.2022. <https://www.npr.org/2022/04/16/1093212495/the-u-s-does-not-recognize-the-jurisdiction-of-the-international-criminal-court>
- ⁸⁰ *Amnesty International*. «The Xinjiang Conflict: A Human Rights Issue Worthy of Greater International Pressure, » Amnesty International at the University of Toronto, 20.08.2021. <https://amnesty.sa.utoronto.ca/2021/08/20/the-xinjiang-conflict-a-human-rights-issue-worthy-of-greater-international-pressure/>
- ⁸¹ *Al Jazeera*. «Xinjiang leak sheds new light on China's Uighur camps. » 24.05.2022. <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/24/xinjiang-leak-sheds-new-light-on-chinas-uighur-camps>

⁸² Yuan, «China, the International Criminal Court, and Global Governance, » Australian Outlook, 18.03.2015. <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/china-the-international-criminal-court-and-global-governance/>

⁸³ Cohn, «For 20 Years, Team Bush Has Escaped Prosecution for War Crimes in Iraq, » Truthout, 19.03.2018, avsnitt 12. <https://truthout.org/articles/for-20-years-team-bush-has-escaped-prosecution-for-war-crimes-in-iraq/>

⁸⁴ Cohn, «For 20 Years, Team Bush Has Escaped Prosecution for War Crimes in Iraq, » Truthout, 19.03.2018, avsnitt 15.

⁸⁵ Cohn, «For 20 Years, Team Bush Has Escaped Prosecution for War Crimes in Iraq, » Truthout, 19.03.2018, avsnitt 18.

⁸⁶ Cohn, «For 20 Years, Team Bush Has Escaped Prosecution for War Crimes in Iraq, » Truthout, 19.03.2018, avsnitt 16.

⁸⁷ Amnesty International, «Israel's System of Apartheid», 2022. <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2022/02/israels-system-of-apartheid/>

⁸⁸ Berlinger, «Report Details 'Inhuman' Conditions in North Korean Prisons, Including Torture and Starvation, » CNN. 23.03.2023. <https://edition.cnn.com/2023/03/23/asia/north-korea-torture-prison-report-intl-hnk-dst/index.html>

⁸⁹ «Title 18 - CRIMES AND CRIMINAL PROCEDURE. » U.S. Government Publishing Office. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-3074/pdf/COMPS-3074.pdf>

⁹⁰ Department of the Treasury, «Blocking Property of Certain Persons Associated With the International Criminal Court. » Federal Register 85, no. 115 (15.06.2020): 36467-36470. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-3074/pdf/COMPS-3074.pdf>

⁹¹ Store norske leksikon. «Terrorangrepene 22.Juli» av Trond Heir, Leif Stang. 20.7.2021 https://snl.no/terrorangrepene_i_Norge_22._juli_2011

⁹² FN. «Ekstremisme og terrorisme» av Jonas Iversen. 27.02.2023 <https://www.fn.no/tema/konflikt-og-fred/ekstremisme-og-terrorisme>

⁹³ National Library of Medicine. «Is poverty the mother of all crime» av Peter. H. Egger. 18.05.2020 <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7234816/>

⁹⁴ Im Just Saying «If poverty is the mother of all crime, stupidity is the father» 22.02.2016 <https://imjustsaying508.wordpress.com/2016/07/22/if-poverty-is-the-mother-of-crime-stupidity-is-its-father-jean-de-la-bruy%D1%90re/>

⁹⁵ Utdanningsforskning «Radikalisering og voldelig ekstremisme» 18.01.2022 <https://utdanningsforskning.no/artikler/2022/tema-radikalisering-og-voldelig-ekstremisme/>

⁹⁶ Wikipedia «Salus Populi Suprema Lex Esto» 19.02.2023 https://en.wikipedia.org/wiki/Salus_populi_suprema_lex_esto

⁹⁷ Fremmedord «Persona non Grata» <https://fremmedord.org/hva-betyr/persona-non-grata/>

⁹⁸ World Food Programme, «Food Security Implications of the Ukraine Conflict, » World Food Programme, <https://www.wfp.org/publications/food-security-implications-ukraine-conflict..>

⁹⁹ Janzen, J. and C. Zulauf. «The Russia-Ukraine War and Changes in Ukraine Corn and Wheat Supply: Impacts on Global Agricultural Markets, » *Farmdoc daily*, <https://farmdocdaily.illinois.edu/2023/02/the-russia-ukraine-war-and-changes-in-ukraine-corn-and-wheat-supply-impacts-on-global-agricultural-markets.html>.

¹⁰⁰ Janzen, J. and C. Zulauf. «The Russia-Ukraine War and Changes in Ukraine Corn and Wheat Supply: Impacts on Global Agricultural Markets, » *Farmdoc daily*, <https://farmdocdaily.illinois.edu/2023/02/the-russia-ukraine-war-and-changes-in-ukraine-corn-and-wheat-supply-impacts-on-global-agricultural-markets.html>.

¹⁰¹ United Nations News, «UN says 16.2 million people in Ukraine need humanitarian assistance, » United Nations News, <https://press.un.org/en/2022/sc14894.doc.htm>.

¹⁰² FN-sambandet, «Utrydde sult» FN-sambandet, [https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/utrydde-sult#:~:text=Det%20er%20702%20til%20828,Karibien%20\(Kilde%3A%20WFP\)](https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/utrydde-sult#:~:text=Det%20er%20702%20til%20828,Karibien%20(Kilde%3A%20WFP)).

¹⁰³ European Environment Agency (EEA), «Soil, land and climate change, » European Environment Agency (EEA), <https://www.eea.europa.eu/signals/signals-2019-content-list/articles/soil-land-and-climate-change>.

¹⁰⁴ European Environment Agency (EEA), «Soil, land and climate change, » European Environment Agency (EEA), <https://www.eea.europa.eu/signals/signals-2019-content-list/articles/soil-land-and-climate-change>.

¹⁰⁵ European Court of Auditors, «Special report No 03/2019: Combating desertification in the EU: A growing threat to the environment and public health,» European Court of Auditors, https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/BP_DESERTIFICATION/BP_DESERTIFICATION_EN.pdf.

¹⁰⁶ Eurostat, «8.6% of people in the EU unable to afford proper meal - Products Eurostat News,» Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220225-1#:~:text=afford%20proper%20meal-.8.6%25%20of%20people%20in%20the%20EU%20unable%20to,proper%20meal%20%2D%20Products%20Eurostat%20News&text=In%202020%2C%208.6%25%20of%20the,vegetarian%20equivalent%20every%20second%20day>.

¹⁰⁷ European Commission, «Food Waste - Food Safety,» European Commission [https://food.ec.europa.eu/safety/food-waste_en#:~:text=In%20the%20EU%2C%20nearly%2059,and%20households\)%20may%20be%20wasted](https://food.ec.europa.eu/safety/food-waste_en#:~:text=In%20the%20EU%2C%20nearly%2059,and%20households)%20may%20be%20wasted).

¹⁰⁸ Food and Agriculture Organization of the United Nations, «Food security and nutrition indicators,» State of Food Security and Nutrition in the World 2022, <https://www.fao.org/3/cc0639en/online/sofi-2022/food-security-nutrition-indicators.html>.

¹⁰⁹ Food and Agriculture Organization of the United Nations, «Food security and nutrition indicators,» State of Food Security and Nutrition in the World 2022, <https://www.fao.org/3/cc0639en/online/sofi-2022/food-security-nutrition-indicators.html>.

¹¹⁰ L. Silver and C. Huang and L. Clancy, «Key facts as India surpasses China as the world's most populous country,» Pew Research Center, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2023/02/09/key-facts-as-india-surpasses-china-as-the-worlds-most-populous-country/>.

¹¹¹ The French Institute for Demographic Studies (INED), «Projections by countries,» The French Institute for Demographic Studies (INED), https://www.ined.fr/en/everything_about_population/data/world-projections/projections-by-countries/.

¹¹² MacroTrends, «India Poverty Rate 1994-2021.» <https://www.macrotrends.net/countries/IND/india/poverty-rate>.

¹¹³ Yara Sustainability, «Helping potato farmers. » Yara Sustainability, <https://www.yara.com/sustainability/transforming-food-system/the-food-value-chain/helping-potato-farmers/>

¹¹⁴ Yara Sustainability, «Helping potato farmers.» Yara Sustainability, <https://www.yara.com/sustainability/transforming-food-system/the-food-value-chain/helping-potato-farmers/>

¹¹⁵ *Bondelaget*, «Importvern.» <https://www.bondelaget.no/bondelaget-mener/internasjonalt/importvern/#:~:text=I%20Noreg%20importerer%20vi%20allereie,om%20lag%20150%20milliardar%20kroner>

¹¹⁶ *Store norske leksikon*, «Kunstig intelligens» av Axel Tidemann. 23.01.2023. https://snl.no/kunstig_intelligens

¹¹⁷ *Kommunal- og moderniseringsdepartementet*. «Nasjonal strategi for kunstig intelligens» 14.01.2020. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-strategi-for-kunstig-intelligens/id2685594/>

¹¹⁸ *SINTEF*. «Hva er kunstig intelligens?» 2023. <https://www.sintef.no/fagomrader/kunstig-intelligens/hva-er-kunstig-intelligens/>

¹¹⁹ Jones, «Stephen Hawking warns artificial intelligence could end mankind. » 02.12.2014. <https://www.bbc.com/news/technology-30290540>

¹²⁰ Johannesen, «Slik påvirker kunstig intelligens fremtidens arbeid.» 05.09.2022. <https://www.kristiania.no/kunnskap-kristiania/2022/09/slik-pavirker-kunstig-intelligens-fremtidens-arbeidsmarked/>

¹²¹ *Norsk Folkehjelp*. «Dødelige autonome våpensystemer – drapsroboter» <https://folkehjelp.no/miner-og-eksplosiver/politisk-p%C3%A5virkning/killer-robots>

¹²² Vincent, «Putin says the nation that leads in AI ‘will be the ruler of the world’» 04.09.2017. <https://www.theverge.com/2017/9/4/16251226/russia-ai-putin-rule-the-world>

¹²³ Satariano, Adam, Paul Mozur, «The People Onscreen Are Fake. The Disinformation Is Real.» 07.02.2023. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/2023/02/07/technology/artificial-intelligence-training-deepfake.html>

¹²⁴ *Store norske leksikon*, s.v. «likestilling» av Marte Ericsson Ryste og Ingunn Ik Dahl. 21.04.2022. <https://snl.no/likestilling>

¹²⁵ *Store norske leksikon*, s.v. «Paragraf 213 (seksuell omgang mellom menn som straffbart forhold)» av Birger Berge. 29.08.2022. https://snl.no/Paragraf_213_-_seksuell_omgang_mellom_menn_som_straffbart_forhold

¹²⁶ *Store norske leksikon*, s.v. «Jødeparagrafen» av Frode Ulvlund. 02.12.2021. <https://snl.no/J%C3%B8deparagrafen>

¹²⁷ Lov 16.juni 2017 nr. 51 om likestilling og diskriminering m.v. (Likestillings- og diskrimineringsloven) <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>

¹²⁸ Ung.no. «Kjønnslikestilling i Norge» 05.03.2022. https://www.ung.no/likestilling--og-diskriminering/3955_Kj%C3%B8nnslikestilling_i_Norge.html

¹²⁹ Engblad, «Kvinner tjener mindre enn menn med samme jobb.» 06.12.2022. *Universitetet i Oslo*. <https://www.sv.uio.no/iss/forskning/aktuelt/aktuelle-saker/2022/kvinner-tjener-mindre-enn-menn-med-samme-jobb.html>

¹³⁰ Giske, «Nå må kvinnene ta lønnskampen.» 08.03.2023. *DNB Nyheter*. <https://www.dnb.no/dnbnyheter/no/samfunn/na-ma-kvinnene-ta-lonnskampen>

¹³¹ FN. «Likestilling mellom kjønnene» *FN-sambandet*. 03.02.2023. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/likestilling-mellom-kjoennene>

¹³² Ung.no 2022.

-
- ¹³³ Peterson, «The Gender Scandal: Part One (Scandinavia) and Part Two (Canada)» *Jordanbpeterson.com*. <https://www.jordanbpeterson.com/political-correctness/the-gender-scandal-part-one-scandinavia-and-part-two-canada/>
- ¹³⁴ Suldo, S. M., Shaunessy, E., & Hardesty, R. (2008). «Relationships among stress, coping, and mental health in high-achieving high school students. » *Psychology in the Schools*, 45(4), 273–290. <https://doi.org/10.1002/pits.20300>
- ¹³⁵ Kearney, C. A., & Graczyk, P. A. (2014). «A response to intervention model to promote school attendance and decrease anxiety and depression symptoms. » *Child & Youth Care Forum* 43, 1–25. <https://doi.org/10.1007/s10566-013-9222-1>
- ¹³⁶ Suldo, S. M., Shaunessy, E., & Hardesty, R. (2008). «Relationships among stress, coping, and mental health in high-achieving high school students. » *Psychology in the Schools*, 45(4), 273–290.
- ¹³⁷ Suldo, S. M., Shaunessy, E., & Hardesty, R. (2008). «Relationships among stress, coping, and mental health in high-achieving high school students. » *Psychology in the Schools*, 45(4), 273–290.
- ¹³⁸ *Medietilsynet*, «Mediemangfold i et bruksperspektiv.» s. 20-21. Mars 2022. <https://www.medietilsynet.no/fakta/rapporter/mediemangfoldsregnskapet/>
- ¹³⁹ Scott, «Russia and China push ‘fake news’ aimed at weakening Europe: report», *Politico*, 01.04.2020. <https://www.politico.eu/article/russia-china-disinformation-coronavirus-covid19-facebook-google/>
- ¹⁴⁰ Törnberg, «Echo chambers and viral misinformation: Modeling fake news as complex contagion. » *PLOS ONE*. 20.09.2018. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0203958>
- ¹⁴¹ Twitter Inc, *Permanent suspension of @realDonaldTrump*, 08.01.2021. https://blog.twitter.com/en_us/topics/company/2020/suspension
- ¹⁴² Campbell, «How Many People Use Truth Social?». *Small Business Blog*. 27.12.2022. <https://thesmallbusinessblog.net/how-many-people-use-truth-social/>
- ¹⁴³ Fillmore, Andrew: «The effect of daily internet usage on a short attention span and academic performance. » *University of Applied Sciences*. 2015. <https://monami.hs-mittweida.de/frontdoor/deliver/index/docId/7307/file/ANDREW+FILLMORE+BACHELOR.pdf>
- ¹⁴⁴ Hayes, «The Human Attention Span», *Wyzowl*, 30.03.2023. <https://www.wyzowl.com/human-attention-span/>
- ¹⁴⁵ Utdanningsdirektoratet, «Overordnet del av opplæringens verdigrunnlag 1.3: Kritisk tenkning og etisk bevissthet.» <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.3-kritisk-tenkning-og-etisk-bevissthet/?lang=nob>
- ¹⁴⁶ Gjerstad, Tore, Ola Magnussen Rydje. «Høyre vil fjerne økningen i formuesskatten og arbeidsgiveravgiften.» *Dagens Næringsliv*. 2022.21.11. <https://www.dn.no/politikk/hoyre/statsbudsjettet-2023/linda-hofstad-helleland/hoyre-vil-fjerne-okningen-i-formuesskatten-og-arbeidsgiveravgiften/2-1-1357992>
- ¹⁴⁷ Høyre. «Høyres alternative statsbudsjett.» November 2022. <https://hoyre.no/politikk/hoyres-alternative-statsbudsjett-2023/>
- ¹⁴⁸ Montel, «“Disgraceful” wind power tax to lift Norway prices – fund» 23.11.2022. <https://www.montelnews.com/news/1370525/disgraceful-wind-power-tax-to-lift-norway-prices--fund?fbclid=IwAR3D7i7QDND07MIYVgXDKjyocS36cnylQfW3ZZK17qgc75FVVTTqa8c8NWA8>